Kulttuuriympäristöpalvelut Heiskanen & Luoto Oy

RAKENNUSHISTORIASELVITYS

RUUSUKORTTELI RAATIHUONEENKATU 10

HÄMEENLINNA

KANSALLIS-OSAKE-PANKKI

1913 ARKKITEHTI VILHO PENTTILÄ

2018 HÄMEENLINNAN KAUPUNKI

RUUSUKORTTELI – SIBELIUKSEN SYNTYMÄKOTI – **KOP** – AS OY HÄMEENTORI

SISÄLLYSLUETTELO

1 Johdanto ... 3
1.1 Tiivistelmä rakennuksen historiallisesta arvosta ... 3
1.2 Tehtävän kuvaus, selvityksen sisältö ja pääasialliset lähteet ... 4
1.3 KOP:n yleinen kuvaus, suojelutilanne ja merkitys kaupunkikuvassa ... 5

2 Rakennushistoria ... 8
2.1 1780-1913 Raatihuoneenkatu 10 - KOP:n talon edeltäjät ... 8
2.2 Arkkitehti Vilho Penttilä (1868 – 1918) ... 16
2.3 KOP Suunnittelu-, rakennus-, muutosvaiheet ... 17
2.4 Tilojen alkuperäinen käyttö ... 24
2.5 Muutokset ja laajennukset 1950-80-l ... 27
2.6 KOP laajenee 1960-l ... 30

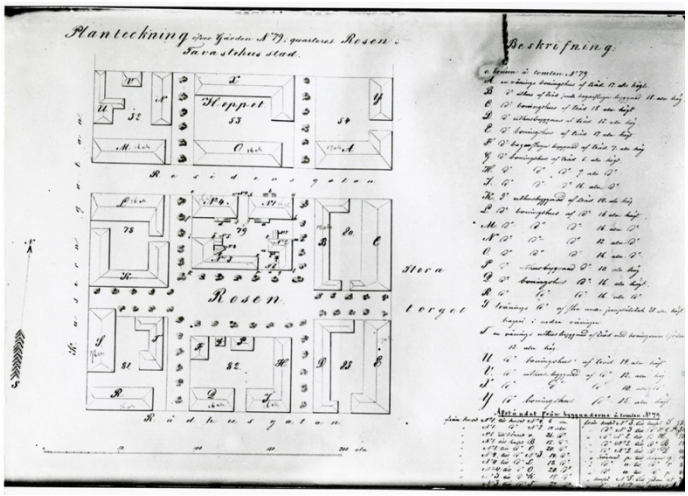
3 Säilyneisyys ja alkuperäisyys, nykytila ... 37
3.1 Katujulkisivut ... 37
3.2 Pihasivut ... 44
3.3 Aula- ja kahvilatila ... 46

4 Yhteenveto ... 48
4.1 Johtopäätökset ja muutoskestävyys ... 48
4.2 Suositukset ja kehitettävät kohteet ... 48

5 Teemakartat ... 49

6 Lähteet ... 50

Kuva 1. Kansi 920 Kansallis-Osake-Pankki. Postikortti. Suomalaisen kirjakaupan kokoelma.
Lydia: Hämeenlinnan kirjasto. Kansallisosakepankki.

Kuva- ja karttalähteissä käytetyt lyhenteet:

ELKA	Suomen Elinkeinoelämän Keskusarkisto, Pankkimuseo
HKA	Hämeenlinnan kaupungin arkisto
HKMA	Hämeenlinnan kaupungin museon kuva-arkisto
HMA	Hämeen maakunta-arkisto
HML	Hämeelinnan kaupunki, kaavoitusaineistot ja pohjakartat
KA	Kansallisarkisto
Lydia	Hämeenlinnan kaupungin kirjaston historiasivuston aineistot http://lydia.hameenlinna.fi/
MFA	Arkkitehtuurimuseon arkisto
MO	Museovirasto, finna/musketti, vapaasti käytettävät kokoelmat
SA-kuva	Puolustusvoimien kuva-arkisto

Ruusu-kortteli nimitys juontaa Engelin ajan suunnitelmasta 1831, jossa torin länsilaidan kortteli oli nimetty *Rosen.*

Kuva 2. Kortteli palovakuutuskirjassa 1861. HKMA/ KA.

1 Johdanto

1.1 Tiivistelmä rakennuksen historiallisesta arvosta

Kansallis-Osake-Pankiksi 1915 valmistunut rakennus on arvokas, omaleimainen osa torin kaupunkimaisemaa. Vanhimman osan pääjulkisivut torille ja Raatihuoneenkadulle ovat säilyttäneet alkuperäisen ilmeensä. Harmaa luonnonkivinen katutaso, puhtaaksi muurattu punatiili, räystään hammastus ja veistoskoristeet julkisivussa ovat säilyneet. Kun rakennus vihittiin käyttöön 1915 se oli torin länsireunan korkein rakennus. Se on säilynyt tärkeänä torin kivikaupungin maamerkkinä.

Arvokas julkisivu, sen räystäs, ja kattomuoto on säilynyt kuorena, joka kiertyy myös päätyosille. Varsinainen pihajulkisivu on jo alun perin ollut vähemmän edustava tavanomainen asuintalon rapattu julkisivu, on muutettu täysin ja kestää siten muutoksia. Rakennuksen kulma sekä 1960- ja 1980-luvun laajennusosien arkkitehtuuri ei ole ollut laadultaan yhtä arvokasta, eikä se ole kestänyt aikaa; kiinteistön uudet osat ovat menettäneet arvoaan ja kestävät muutoksia.

Rakennuksen sisätilat ovat täysin muuttuneet, arvokkaat pankkisalit ovat kadonneet muutoksissa. Ainoa jäänne pankkisalihistoriasta on Kahvila Laurellin tila, joka sekin edustaa pankin 1980-luvun laajennuksen asua.

ARVOTEKIJÄT

- Linnamainen, palatsimainen muotokieli ja monumentaalisuus
- Kattomuoto ja räystäshammastus
- Punatiilimuuraus
- Katujulkisivun sommittelu, symmetriset yläkerrokset
- Katutason alkuperäinen luonnonkivi ja säilyneet ikkunajaotukset torin puolella
- Veistoskoristelu ja kividetaljit
- Taloushistoriallinen merkkirakennus
- Torin ja korttelin 1910-luvun kerrostuma

Kuva 3. KOP Raatihuoneenkadulle 2018. Katutason julkisivua on muokattu merkittävästi.

Kuva 4. Näkymä torilta postikortissa 1920-l. Lydia.

1.2 Tehtävän kuvaus, selvityksen sisältö ja pääasialliset lähteet

Selvitysosa esittelee Hämeenlinnan Ruusukortteliin Kansallis-Osake-Pankiksi 1915 valmistuneen Raatihuoneenkatu 10 rakennushistorian ja tärkeimmät alkuperäiset piirteet. Työ on tehty asemakaavaa varten Hämeenlinnan kaupungin tilauksesta. Selvityksen ovat tuottaneet rakennustutkija Jari Heiskanen ja arkkitehti Laura Uimonen Kulttuuriympäristöpalvelut Heiskanen & Luoto Oy:ltä. Raportti on koostettu syksyllä 2018. Työ on tehty arkistolähteitä, kirjallisuutta ja rakennusta paikan päällä tutkien. Työ kuuluu rakennushistoriaselvitysten sarjaan, jossa tehtiin yhteinen korttelin torisivun rakennushistorian ja asemakaavakehityksen selvitys, ja korttelin kolme rakennuskohtaista selvitystä As Oy Hämeentorista, Sibeliuksen syntymäkodista ja KOP:sta. Hämeenlinnan kaupungin puolelta työtä ovat ohjanneet arkkitehdit Johanna Närhi ja Tommi Terästö sekä asemakaava-arkkitehti Jari Mettälä.

Selvityksessä esitellään ensin KOP:n tontin merkitystä osana kaupunkikuvaa Ruusukorttelissa. Sen jälkeen käsitellään pankkirakennuksen rakentaminen, sen rakennustavat ja arkkitehtuuri sekä tilojen alkuperäinen käyttö. Rakennuksen muutosvaiheet on kuvattu yleispiirteisesti julkisivujen ja kaupunkikuvan näkökulmasta. Sisätiloista dokumentoitiin aulatilat ja porrashuone, liiketiloja ei tutkittu. Lopuksi pohditaan rakennuksen historiallista merkitystä ja nykytilaa. Viimeisenä esitellään käytetyt lähteet.

Keskeisenä lähdeaineistona selvityksessä olivat Hämeenlinnan kaupungin arkiston, Hämeen maakunta-arkiston piirustukset ja Arkkitehtuurimuseon piirustukset, Hämeenlinnan kaupungin kirjaston Lydia-sivusto, Kansallisosakepankkien historiaa käsittelevä kirjallisuus sekä Kirsti Pietilän rakennusinventointi 24.9.1980. Kuva-aineiston päälähteinä olivat Hämeenlinnan kaupungin museon valokuva-arkisto, Elinkeinoelämän kuva-arkisto ELKA ja Museoviraston kuvakokoelmat.

1.3 KOP:n yleinen kuvaus, suojelutilanne ja merkitys kaupunkikuvassa

Kuva 5. Pohjakartta HML. 1915 osa tiilenpunaisella, 1960- ja 1980-luvun laajennusosat ruskealla.

KOP:n talo on kolmikerroksinen asuin- ja liikerakennus. Kivi- ja punatiilijulkisivut rajaavat toria Sibeliuksenkadun ja Raatihuoneenkadun kulmassa, kävelykadun puolella kiinteistöön kuuluvat 1960-luvun ja 1980-luvun kaksikerroksiset tasakattoiset laajennusosat. Rakennuksen vanhin osa muodostaa merkittävän kerroksen torin ja eteläpuolisen kävelykadun puolella.

1913-1915 pankki- ja asuinkäyttöön suunniteltu rakennus on nykyisin terveyspalveluiden, kahvilan ja ravintolan käytössä. Terveyspalveluyritys Pihlajalinna toimii 1-3. kerroksessa vanhassa osassa, sen tiloja on laajennettu 4. ullakkokerrokseen ja Raatihuoneenkadun laajennusosan 2. kerrokseen. Käynti tiloihin on rakennuksen kulmasta. Ravintola Wäinö toimii katutasossa Raatihuoneenkadun puolella ja Kahvila Laurell Sibeliuksenkadun puolella talon luoteispäädyssä. Kiinteistö Oy Hämeenlinnan Kopinkulma omistaa tilat.

Pohjoisessa rakennus rajautuu 1950-luvun As Oy Hämeentoriin ja lännessä liikekiinteistöön, jonka toisen kerroksen katto on avoin pysäköintikansi. Rakennus kuuluu valtakunnallisesti merkittäviin rakennettuihin ympäristöihin (RKY) Hämeenlinnan torin ja kirkon alueeseen. Rakennus on suojeltu Hämeenlinnan Kantakaupungin osayleiskaavassa 2035. Kiinteistö on osa keskustakortteli 1:n kehittämishanketta. Asumisen kasvunäkymiä on osoitettu kiinteistön 1960-80-lukujen laajennusosalle.

Kuva 6. KOP sijaitsee torin kulmassa nykyisen Nordean pankkirakennuksen ja As Oy Hämeentorin välissä.

KOP:n liikerakennus edustaa Hämeenlinnassa harvinaista puhtaaksimuurattua punatiiliarkkitehtuuria kansallisromantiikan ja klassismin väliin jääneeltä eurooppalaisen historismin ajalta, jossa esikuvina olivat kansallisesti menneisyyden suuraika, Suomessa ulkomaiset, historialliset lainat. 1900-luvun vaihteessa pankit asuntoineen nousivat torin hallintorakennusten rinnalle. Pankkitalojen arkkitehtuurissa yhdistyi monumentaalinen arkkitehtoninen edustavuus, aikansa uusin tekniikka ja runsaat detaljit sekä veistotaiteen käyttö.

Kaupunkikuvallisesti rakennus rajaa toria ja on kävelykatu Raatihuoneenkadun eli Reskan maamerkki. Sen rakennukset muodostavat vaihtelevan katukuvan, jossa eri vuosikymmenten rakennuskannat erottuvat selkeästi toisistaan. Kaupunkiarkkitehtonisia keinoja, kuten räystäs-, sokkeli-, ja ikkunalinjojen tai materiaalien säätelyä ei ole 1900-luvun kaupunkirakentamisessa noudatettu kuten edellisellä vuosisadalla. Kadunkalusteiden ja mainosten määrä ja sijoittelu eivät tue kaupunkiarkkitehtuurin jäsentymistä. Torin harkittu pintamateriaali puolestaan jäsentää koko aukiota.

Kuva 7. KOP ortokuvassa, HML
Toria rajaavan vanhimman osan ja 1980-luvun laajennusosan väliin jää kapea varjoisa huoltopiha.

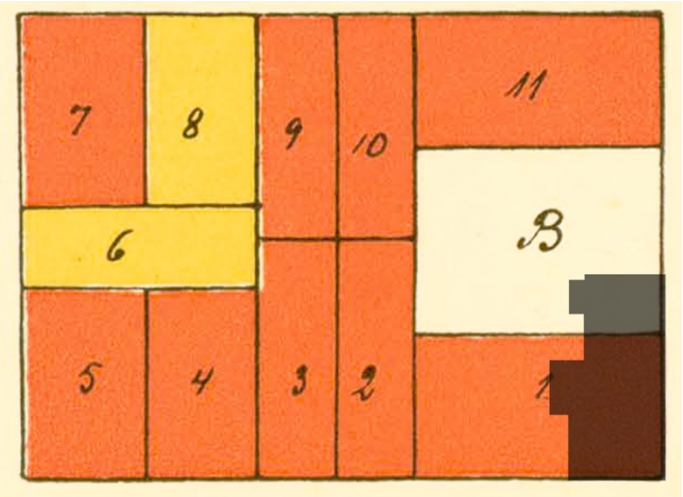
Kuva 8. KOP on säilynyt maamerkkinä. Näkymä Reskalta torille, laajennusosa Sokoksen ja vanhimman punatiilisen osan välissä. Ritiläkorostus julkisivuun lisättiin 1980-luvulla.

Kuva 9. Sokos valmistui 1971. Muutos kävelykaduksi alkoi 1980-luvulla ja laajentaminen 2000-luvulla. HKMA.

2 Rakennushistoria

2.1 1780-1913 Raatihuoneenkatu 10 - KOP:n talon edeltäjät

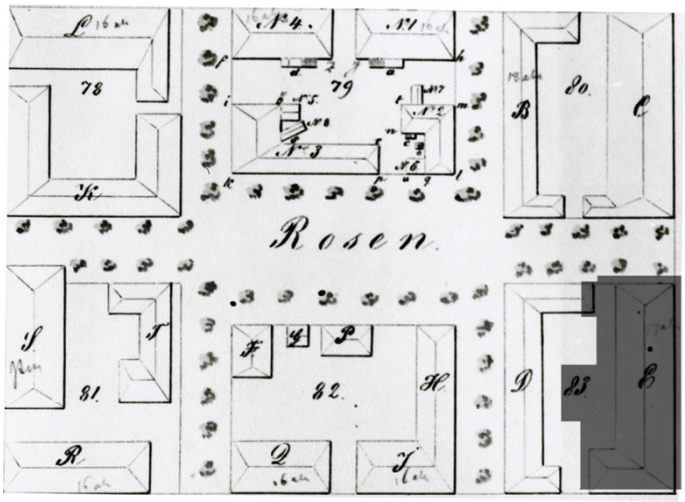

1780 tontin n:o 12. omisti kaupunkikartan mukaan pormestari Johan Wasenius (k.1801). Vieressä sijaitsi paikka raatihuoneelle B.

Kuva 10. Raatihuoneen korttelin tonttijako kartasta *Plan av Tavastehus år 1780*.
KOP:n talon tuleva sijainti merkitty tummalla.
Julkaistu K. O. Lindeqvist 1926, Liite 5. Selitys ja tonttien omistajat K. O. Lindeqvist 1926: 510.

Kaavat ja kartat. Lydia ja KA.

Nybergien kauppiastalot

Kuvat 11 ja 12. Ote Palovakuutuskirjasta 1861. Postikortti 1906. Enok Rytkönen. HKA, Lydia. 1900-luvun alun postikortissa näkyvä leveä talo päätykolmioineen ja pylväineen purettiin uuden pankkirakennuksen tieltä.

1831 tontti paloi kokonaisuudessaan ja tontille rakentui Gustav Engelin kaavaa 1832 seuraten matalia puutaloja. Kortteli nimettiin Ruusu-korttelisiksi, jonne G. A. Nybergin empiretyylinen kauppiastalo valmistui pian palon jälkeen tontille 83.

Toteutuneita rakennuksia kuvaa parhaiten **1861** palovakuutuskirja, jossa näkyy Nybergin pitkät rakennukset sekä torin laidalla että korttelin sisäosissa.

1890 korttelin halkova akseli rakennettiin umpeen ja torin länsilaita sai ensimmäisen kivitalon, jonka suunnitteli Alfred Caween. Myös tätä taloa kutsuttiin Nybergin kauppiastaloksi. Kapea rapattu pääty rakennettiin kahdelle tontille, ja rakennus jakautui tontin sisäosissa kahdeksi asuintaloksi kahdessa kerroksessa tiilimuuratuin pinnoin. Torin puolen liiketilassa toimi 1910-luvulle asti Enok Rytkösen kirjakauppa.

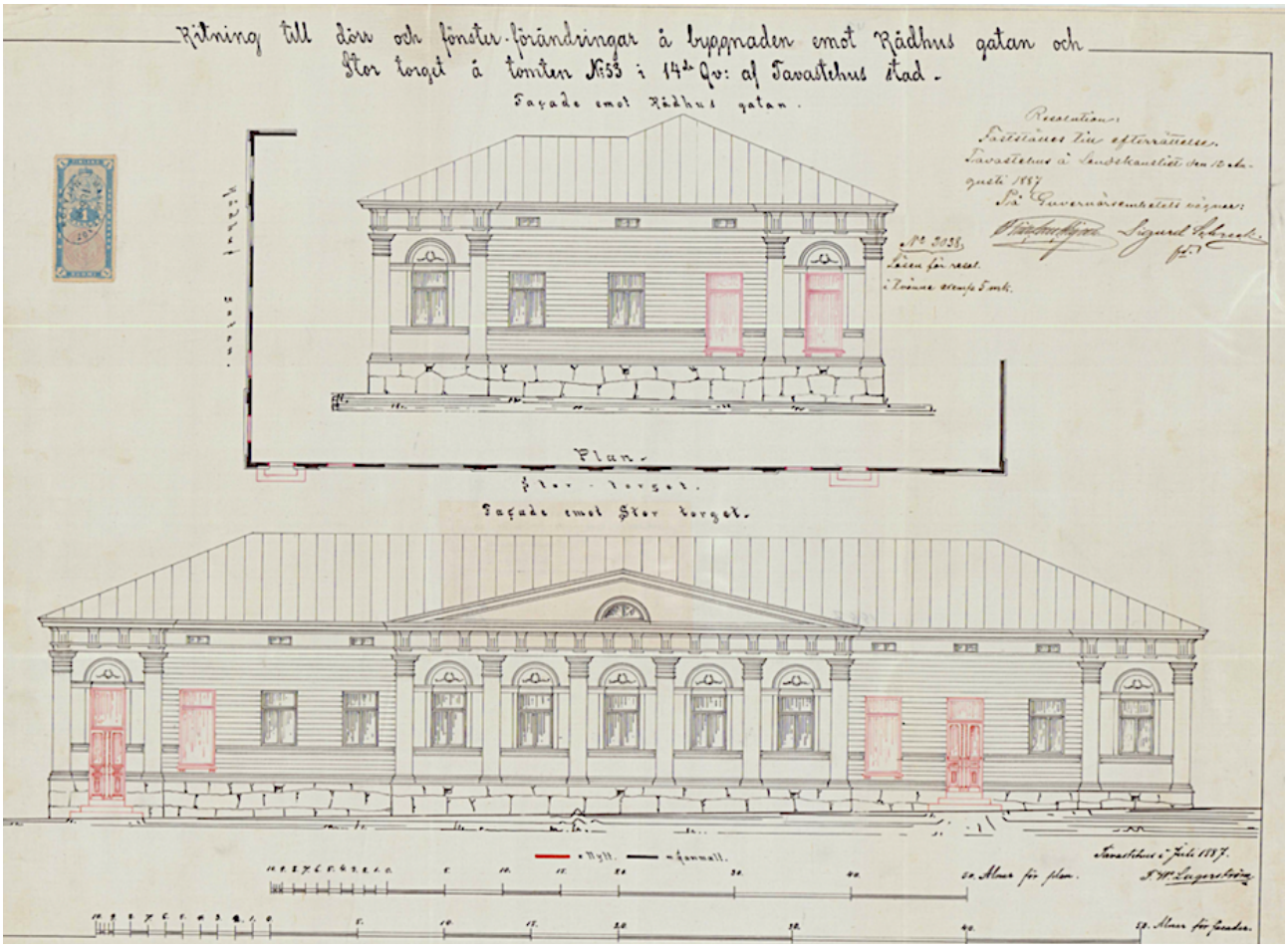
1891 Hämeenlinna sai Kansallis-Osake-Pankin haarakonttorin, jonka tilat vuokrattiin Nybergin puutalosta. Ensimmäisenä johtajana toimi Hämeenlinnassa Alexander Bogdanoff (1856-1906), kauppias Alexander Bogdanoffin (1823-1878) poika.

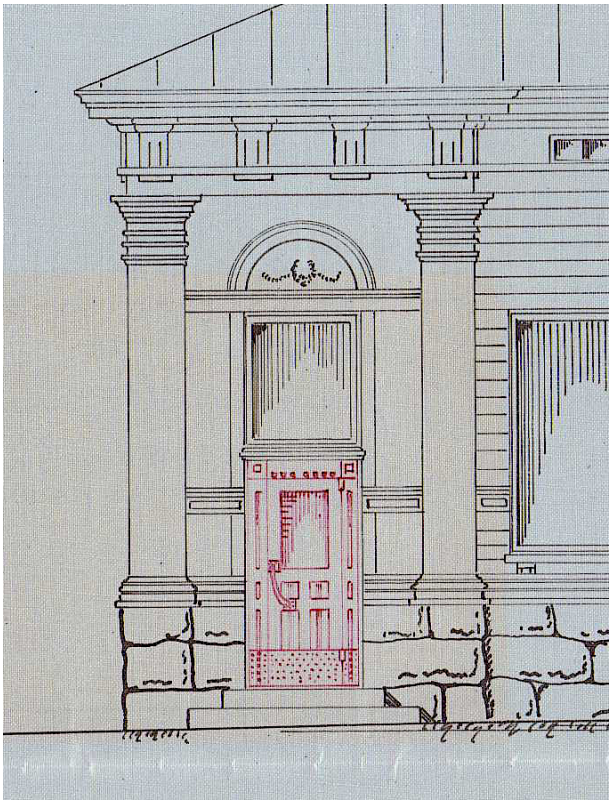

Kansallisen käsitteellä viitattiin pankin nimessä sekä kotimaiseen liike-elämään vastakohtana vieraalle tai venäläiselle liiketoiminnalle että suomenmieliseen ja -kieliseen toimintaan. Pankki perustettiin Helsingissä keväällä 1889. Hämeenlinnan kauppaseura esitti konttorin avaamisesta Hämeenlinnaan keväällä 1890 ja perustamislupa pankille myönnettiin 25.3.1891. Hämeenlinnan konttori avattiin 10.4.1891.

Kuva 13. Pankin sisätiloja ja henkilökuntaa 1800-luvun lopulta. Taustalla koristeellinen pankkitiski. Nordean historia-arkisto/ELKA.
Kuva 14. Läntinen Linnankatu eli nykyinen Sibeliuksenkatu KOP :n talon kohdalta pohjoiseen 1800-luvun lopulla. Residenssikadun eli nykyisen Hallituskadun laidalla toimi Suomen Yhdyspankki Miettisen puutalossa kuvassa oikealla vuoteen 1912 saakka, jolloin paikalle rakennettiin kolmikerroksinen Walter Thomén suunnittelema kivitalo. HKMA.

Kuva 15. Puretun asuin- ja liiketalon julkisivujen muutospiirrokset 1887. Signeeraus F.W. Lagerström. HKA.

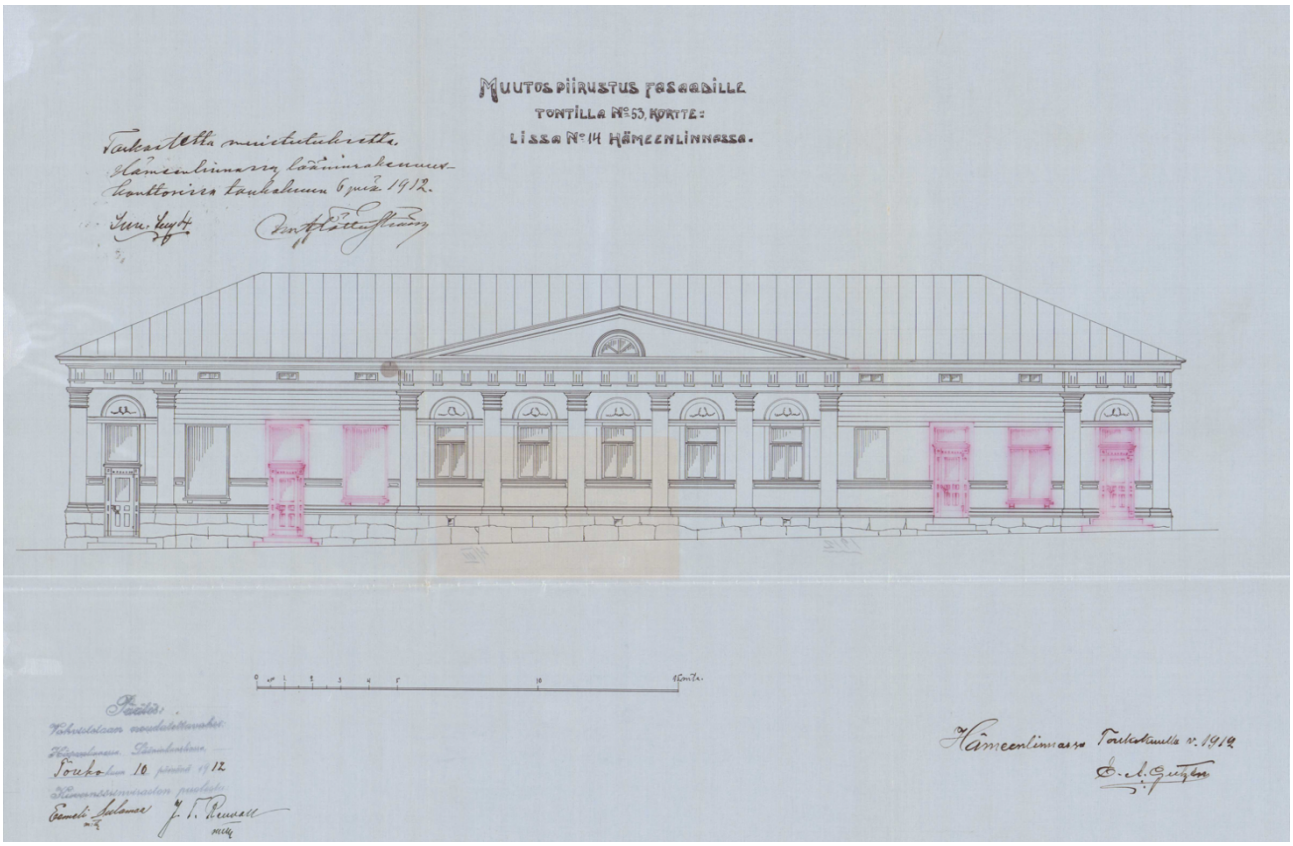
Kuva 16. Ote oven muutospiirustuksesta 1909. HKA.

1887 rakennuksen liiketilojen ikkunoita suurennettiin ja tehtiin muutoksia oviin. Tontin numero oli tuolloin 53. ja korttelin 14.

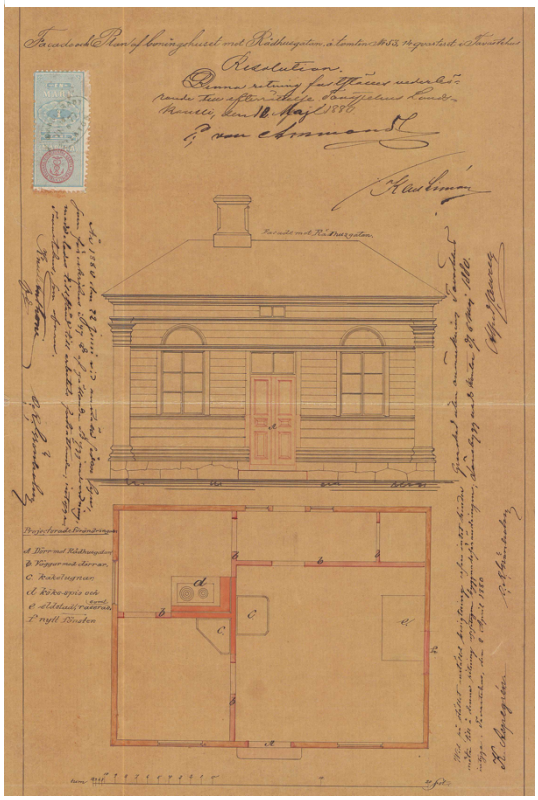
1894 asti puutalon omisti kauppias G.A. Nyberg, ja sen jälkeen hänen leskensä ja perikuntansa vuoteen 1913 asti.

1910 Nybergit vuokrasivat tiloja 1910 alkaen myös Suomalaiselle Säästöpankille, joka toimi vielä talossa ennen sen purkua 1913. Nybergit myivät talonsa tontteineen Kansallis-Osake-Pankille samana vuonna. Kulmassa sijainneen Kansallis-Osake-Pankin ovi muutettiin ajan henkeen yksioviseksi 1909 kansallisromanttisin koristein.

1912 Julkisivuun avattiin lisää ovia ja suurennettiin ikkunoita.

Kuva 17. Muutospiirros 1912. HKA.

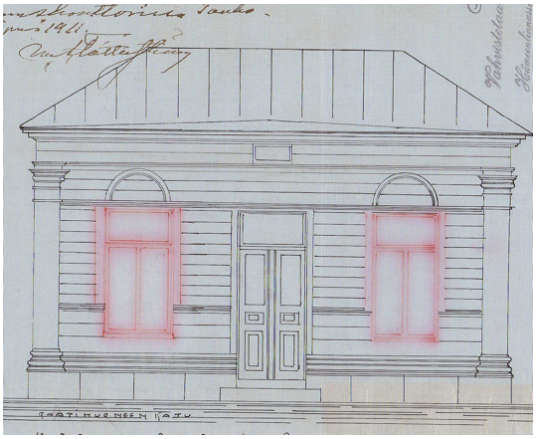
1880 Vanhin löytynyt yksittäinen rakennuspiirustus tontilta on muutospiirros pariovia varten Raastuvankadulle. Piirroksessa rakennukset pohjapiirros ja vielä empireasu julkisivussa.

Kuva 18. Muutospiirros 1880. HKA.

1911 Muutetiin empiren kuusiruutuiset ikkunat T-ikkunoiksi. Rakennuspiirustus. E.K. Ansas.

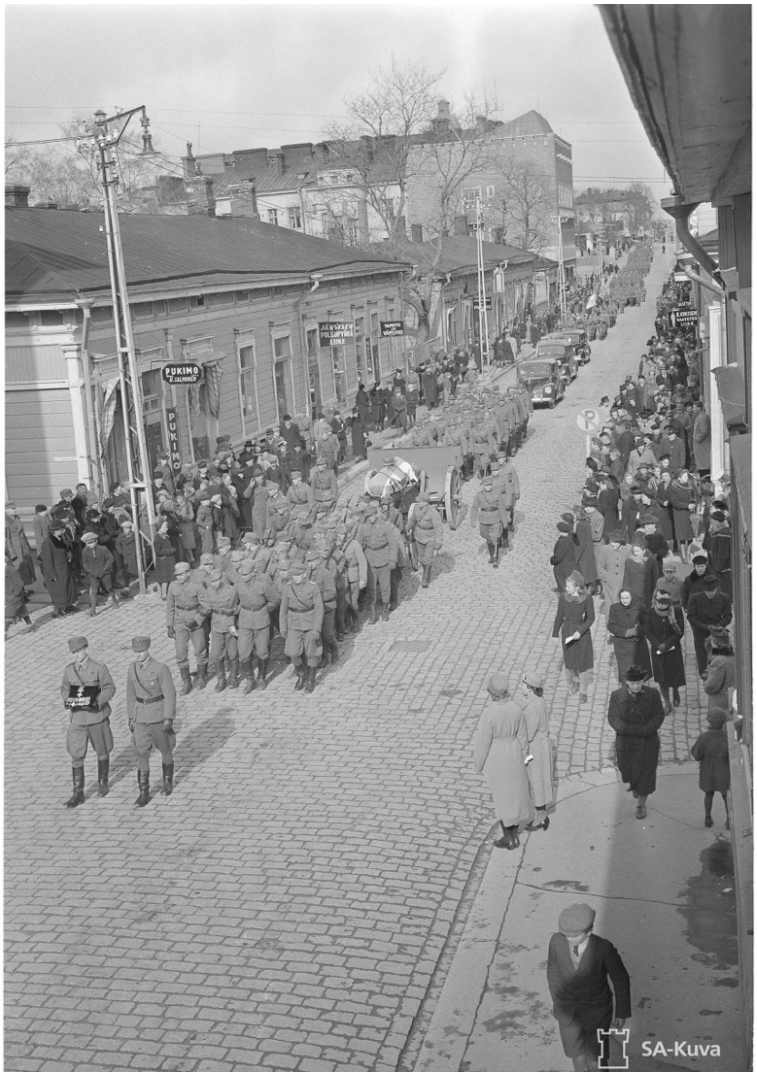
1914 Ikkunoita suurennettiin ja rakennus liitettiin KOP:n taloon portilla, jossa pariovet.

Matalan puutalokorttelin aika kesti aina 1950-luvulle asti. Sen piirteitä olivat tiiviit katujulkisivut, liike-elämä kadun puolella kivijalkakaupoin ja sokkeloiset asumisen pihapiirit korttelin sisäosissa. Varhaisimpia valokuvia 1891 otetut kuvat kirkontornista. Kuva kohti länttä näyttää miten kaksikerroksiset kivitalot erottuivat puutaloista.

Kuvat 19 ja 20. Otteet muutospiirustuksista. HKA.

Kuva 21**.** Kuvassa hautajaissaattuesta vuodelta 1942 Raatihuoneenkadulta näkyy, miten Ruusukortteli oli vielä enimmäkseen puutalokortteli. Taustalla näkyvä 1915 valmistunut KOP:n talo oli lähes neljä vuosikymmentä korttelin suurin rakennus. SA-kuva.

Nybergin kivitalo 1890-1980

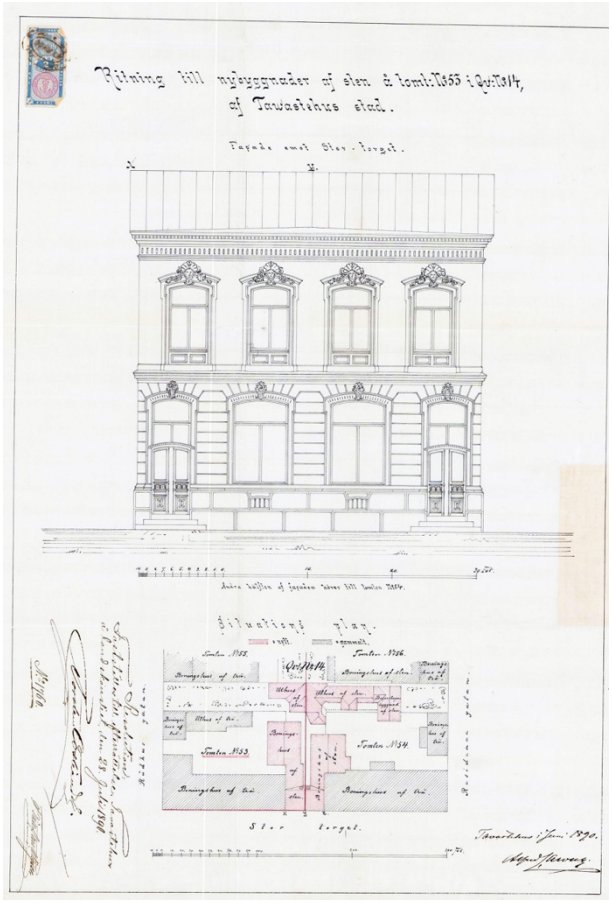

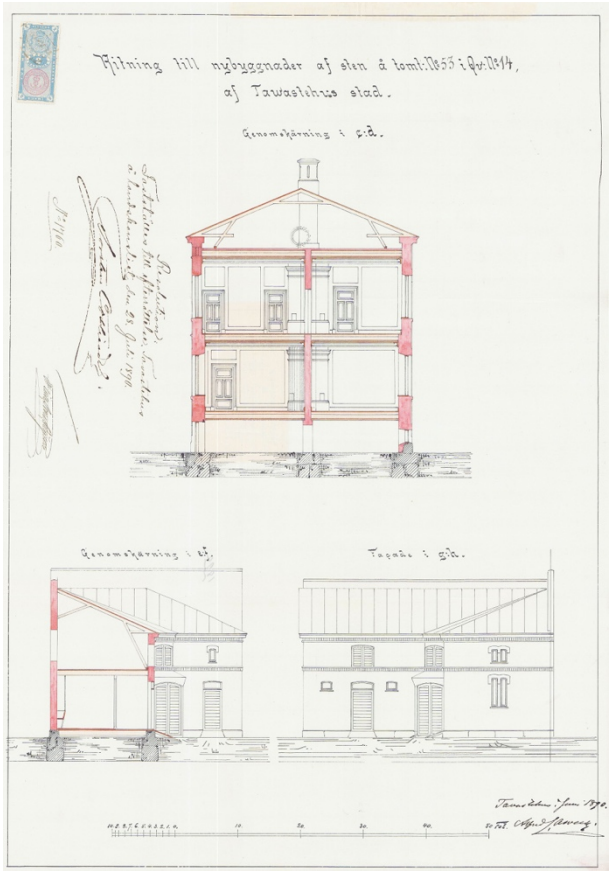
Kuva 22. W. Schmausser kuvasi korttelin kirkontornista vuonna 1891. HKMA.

Kuva 23. Vuonna 1951 rakennuksessa toimi Paavonkulman kemikaalikauppa, parturikampaamo ja elokuvateatteri. HKMA.

Korttelin yksikerroksisten empirepuutalojen väliin rakennettiin 1890 G.A. Nybergin (k.1894) kauppiaskivitalo lääninarkkitehti Alfred Caweenin suunnitelmin. Kaksikerroksinen pääty oli rapattu ja runsaasti koristeltu uusrenessanssityyliin. Kaksikerroksinen kivitalo palveli ensin kirjakauppana, myöhemmin kello- ja sormusliikkeenä sekä apteekkina. Toinen kerros ja rakennuksen laajat punatiiliset puhtaaksimuuratut siipiosat olivat asuinkäytössä.

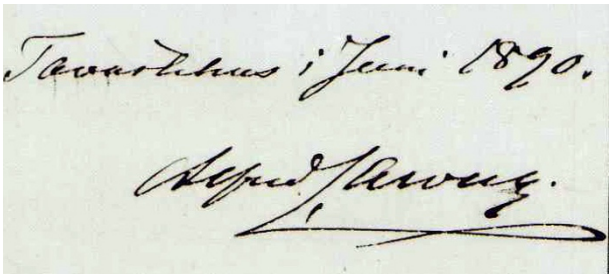

Talossa toimi 1800-luvun lopulla Alopaeuksen kirjakauppa, jota jatkoi 1900-1910 Enok Rytkönen, sekä L. A. Lönnrotin Kello- ja sormuskauppa sekä 1920-luvulla kampaamo ja elokuvateatteri Panu.

Caweenin rooli Hämeenlinnan kaupunkikuvan arkkitehtina on merkittävä. 1876-1907 lääninarkkitehtina toiminut Caween vaikutti asemakaavaan, suunnitteli ja uudisti lukuisia rakennuksia. Caweenin päätöitä ovat raatihuone 1887, Palokunnantalo 1891 sekä Hämeenlinnan lääninvankila 1871. Caween syntyi Tyrvännössä ja kävi koulunsa Hämeenlinnassa. Hän toimi ensin valokuvaajana ja piirtäjänä arkkitehtien apuna, suoritti opintonsa intendentinkonttorissa 1855 sekä Tukholman taideakatemiassa, josta valmistui 1866.

1836 - 1912	**Carl Alfred Caween**
1855	Arkkitehtuuriopintoja intendentinkonttorissa
1866	Arkkitehti Tukholman taideakatemia
1867-69	Rakennusten ylihallituksen ylimääräinen arkkitehti, Mikkelin läänin rakennuskonttorin esimies
1869-73	Hämeen läänin apulaisarkkitehti
1874-75	Opintomatkat Ranskaan ja Italiaan, vuosi Pariisissa
1876-1907	Rakennusten ylihallituksen 2. arkkitehti, Hämeen lääninrakennuskonttorin esimies
1883-1888	Kaupunginvaltuuston jäsen
1898	Puoliso Adéle Lovisa Walhem
1912	Hämeenlinna

Kuvat 24, 25 ja 26.
1890 G.A. Nybergin kauppiastalo, piirrokset
A. Caween. Julkisivu torille, asemapiirros,
leikkauspiirrokset ja signeeraus. HKA.

Kuva 27: Nybergin lesken talo purettiin torin laidalta 1913. HKMA.

1913 Nybergin perikunta myi Kansallis-Osake-Pankille puutalonsa, joka purettiin uuden talon rakentamisen tieltä. Kuvan pitkä ulkorakennus sai myös väistyä, mutta kadun varressa sijaitseva kaksikamarinen empiretalo säilyi aina 1960-luvun alkuun saakka. Uusi piharakennus tehtiin palokujalle, kun sisäpiha kävi ahtaaksi uuden pankkirakennuksen noustessa tontille. Nybergien kaksikerroksinen kauppiastalon pääty torille oli rapattu. Puhtaaksimuurattu rappaamaton asuinsiipi ulottui syvälle kortteliin ja sen toinen rinnakkainen siipi sijaitsi naapuritontin puolella. Kivitalon päädyssä näkyy vielä puretun talon päädyn sijainti vaaleampana kohtana reen ja sähkötolppien kohdalla.

1914 ensimmäisen maailman sodan syttyessä maassa toimi yhteensä 13 liikepankkia, joista KOP oli toiseksi suurin Yhdyspankin pitäessä johtoasemaa. Hämeenlinnan KOP:n rakentaminen oli siis hanke epävakaassa maailmantilanteessa. Samaan aikaan KOP:n pääjohtajaksi nousi tuleva presidentti J.K. Paasikivi.

2.2 Arkkitehti Vilho Penttilä (1868 – 1918)

Uuden rakennuksen suunnittelijaksi valittiin Vilho Penttilä Helsingistä. Penttilällä oli kokemusta pankkisuunnittelusta Nyström-Petrelius-Penttilä toimistosta, jonka hajottua hän jatkoi pankkien suunnittelua omassa toimistossaan 1908 alkaen. Tilauksen aikaan Penttilä oli juuri suunnitellut Kansallis-Osake-Pankille talot Turkuun ja Lahteen.

Vilho Penttilä

1887-1891	Arkkitehtiopinnot, Polyteknillinen opisto työtehtäviä rakennusmestari J.G. Rosenbergin toimisto, Helsinki. Rakennusylihallitus.
1893	Piirustuksen opettajan tutkinto, Keisarillisen Aleksanterin yliopisto (Helsinki).
1894	Turun Mikaelin kirkon kilpailu, lisäpalkinto.
1895	Toimisto Usko Nyströmin ja Albert Petreliuksen kanssa.
1898-1900	KOP Oulu, Nyström-Petrelius-Penttilä
1901	KOP Viipuri, Nyström-Petrelius-Penttilä
1904	KOP Kuopio, Nyström-Petrelius-Penttilä
1906	Nuorten miesten kristillisen yhdistyksen (NMKY) rakennus, Vuorikatu Helsinki, laajennus 1912. Raittiusyhdistys Koiton talo. Rukoushuone, Alppikatu 19.
1907	KOP Tampere (-1932 Kauppakatu 4)
1908	Yhteinen toimisto lopetetaan
1908	Rakennustaiteellinen toimisto Vilho Penttilä
1908-09	Opintomatka Euroopassa
1908-	Kerrostaloja Helsinkiin (mm. Ehrensvärdintie 5, 18-20, 24-26, 28, Rehbinderintie 2, 11, 13-15, Armfeltintie 7-9, Armfeltintie 11
1909	Viipurin raatihuone
1913	Turku, Linnankatu 13 (-1932)
1914	KOP Lahti, Aleksanterinkatu 10
1914	Näyttely Ritarihuoneella
1915	KOP Hämeenlinna, Sibeliuksenkatu
1916	KOP Jyväskylä Kauppakatu 18, Kilpisenkatu
1918	Ammutaan 12.2. sisällissodan aikana Lippajärvellä. Penttilän toimiston avustajat arkkitehdit Väinö Vähäkallio ja Kauno S. Kallio jatkoivat KOP:n suunnittelijoina.

Vilho Penttilä kuuluu vuosisadan alun keskeisimpiin pankkiarkkitehteihin opettajansa Gustaf Nyströmin sekä 1910-luvulla Suomen Yhdyspankin että Pohjoismaiden Osakepankin suunnittelijan arkkitehti Walter Thoménin rinnalla.

Penttilä suoritti arkkitehdin ja piirustuksen opettajan tutkinnot Helsingissä. Koulunsa Suursaaresta kotoisin oleva Penttilä kävi Viipurissa. Opintojen ohessa hän työskenteli suunnittelutehtävissä yleisten rakennusten ylihallituksessa Sebastian Gripenbergin johdolla sekä ajoittain muurarina.

1895 Penttilä perusti *Arkkitehtuuri- ja käytännöllinen rakennustoimisto Usko Nyström-Petrelius-Penttilän* yhdessä Usko Nyströmin ja Albert Petreliuksen kanssa, joka toimi 1908 saakka. Toimisto oli leimallisesti suomenkielinen. Kolmikko suunnitteli teollisuus-, liike- ja sakraalirakennuksia, huviloita, kartanoita sekä parikymmentä asuinkerrostaloa Helsingin Kruunuhakaan ja Eiraan. Toimisto osallistui useisiin arkkitehtuurikilpailuihin yhdessä avustajien kanssa.

Kansallis-Osake-Pankki oli toimiston tärkeimpiä asiakkaita. Pankkeihin suunniteltiin edustavimmat julkisivut ja asunnot, näistä esimerkkinä Viipurin toimitalo 1901 sekä erityisesti Penttilän vastaama Tampereen Kansallis-Osake-Pankki 1905-07.

Suunnittelun rinnalla kolmikkoa yhdisti lehtityö fennomaanien perustamassa *Suomen teollisuuslehdessä*, joka oli ensimmäinen teknillisen alan suomenkielinen lehti. Penttilä kirjoitti aktiivisesti arkkitehtuurista, sen estetiikasta ja asemasta. Penttilä perusti lehden yhteyteen *Rakentaja* ja *Kotitaide* osastot ja hänestä tuli lehden kustantaja 1908 alkaen, jolloin toimisto lopetettiin. Nyström siirtyi opetustehtäviin Teknilliseksi korkeakouluksi muuttuneeseen Polyteknilliseen opistoon, Petrelius jatkoi uraansa Pohjolan Palo- ja vakuutusyhtiössä. Penttilä jatkoi suunnittelutyötä *Rakennustaiteellisessa toimistossaan* perien monet aiemmista asiakkaista. Yhteistyö Kansallis-Osake-Pankin kanssa jatkui ja Penttilä suunnitteli viisi pankkitaloa vuosina 1910-1913 Iisalmeen, Lahteen, Turkuun, Jyväskylään ja Hämeenlinnaan. Penttilä arvosti omista töistään erityisesti Hämeenlinnan ja Lahden pankkitaloja, joiden suunnitelmat hän esitteli Ritarihuoneella pidetyssä II Suomalaisessa Rakennustaidenäyttelyssä 1914. Penttilän toimistossa toimi lukuisia avustajia mm. Väinö Vähäkallio ja Jussi Paatela. Vilho Penttilä kuoli punaisten ampumana 12.2. 1918 ennen 50-vuotispäiväänsä.

2.3 KOP Suunnittelu-, rakennus-, muutosvaiheet

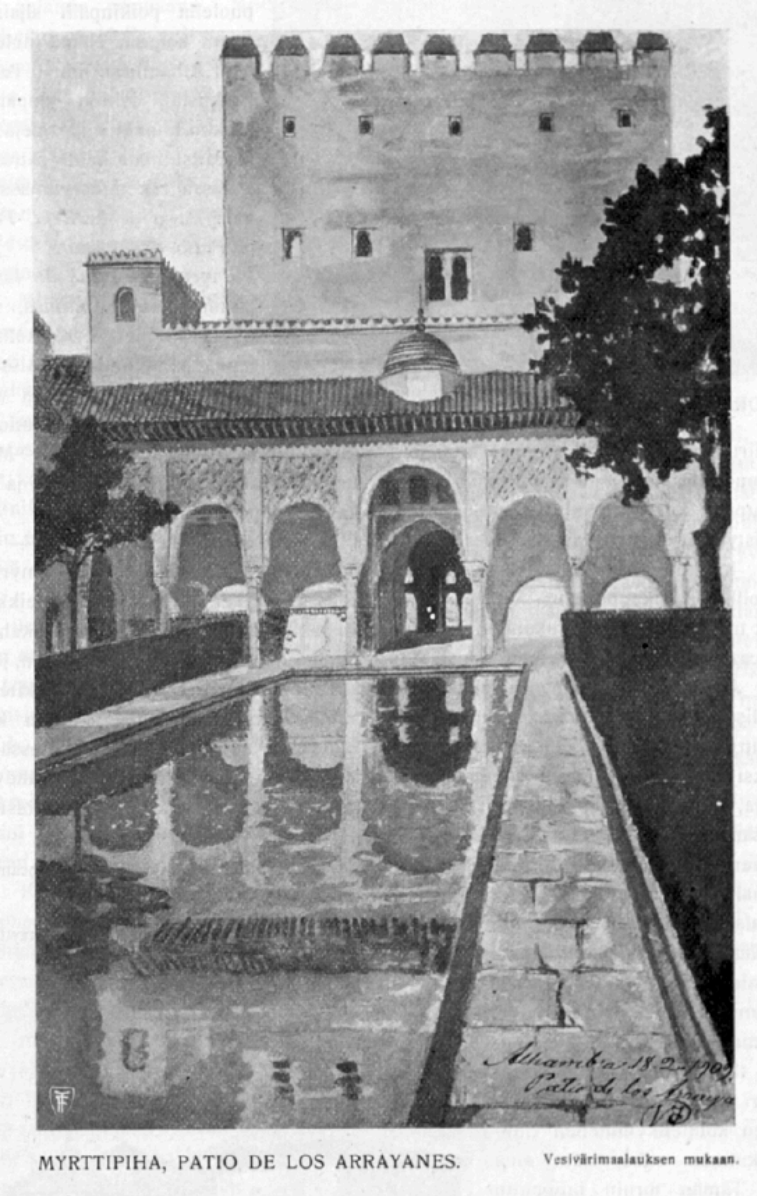

Kuva 28: Hämeenlinnassa markkinat 1920-l. HKMA. Uusi pankkitalo vihittiin käyttöön 12.4.2015.

Hämeenlinnassa Kansallis-Osake-Pankki rakennettiin torin länsilaidalle, jossa rakennus erottui ympäröivistä rakennuksista sekä kooltaan että tyyliltään. Uusia pankkitaloja oli Hämeenlinnan keskustaan rakennettu kivestä juuri aiemmin: Walter Thomén suunnittelemat talot olivat 1910 Hämeenlinnan kaupungin säästöpankki Raastuvankadulla ja 1912 Pohjoismainen yhdyspankki ja Suomen pankin paikalliskonttori Hallituskadulla torin laidalla. Hämeenlinnan uuden KOP:n pankkitalon suunnittelu alkoi 1910-1913, jolloin Penttilä suunnitteli kaikkiaan 5 toimitaloa Kansallis-Osake-Pankille. Näistä Lahden, Turun ja Jyväskylän pankkitalot olivat samoin kuin Hämeenlinna suuria asuin- ja liiketaloja, toisin kuin varhaisin yksikerroksinen Iisalmen konttori.

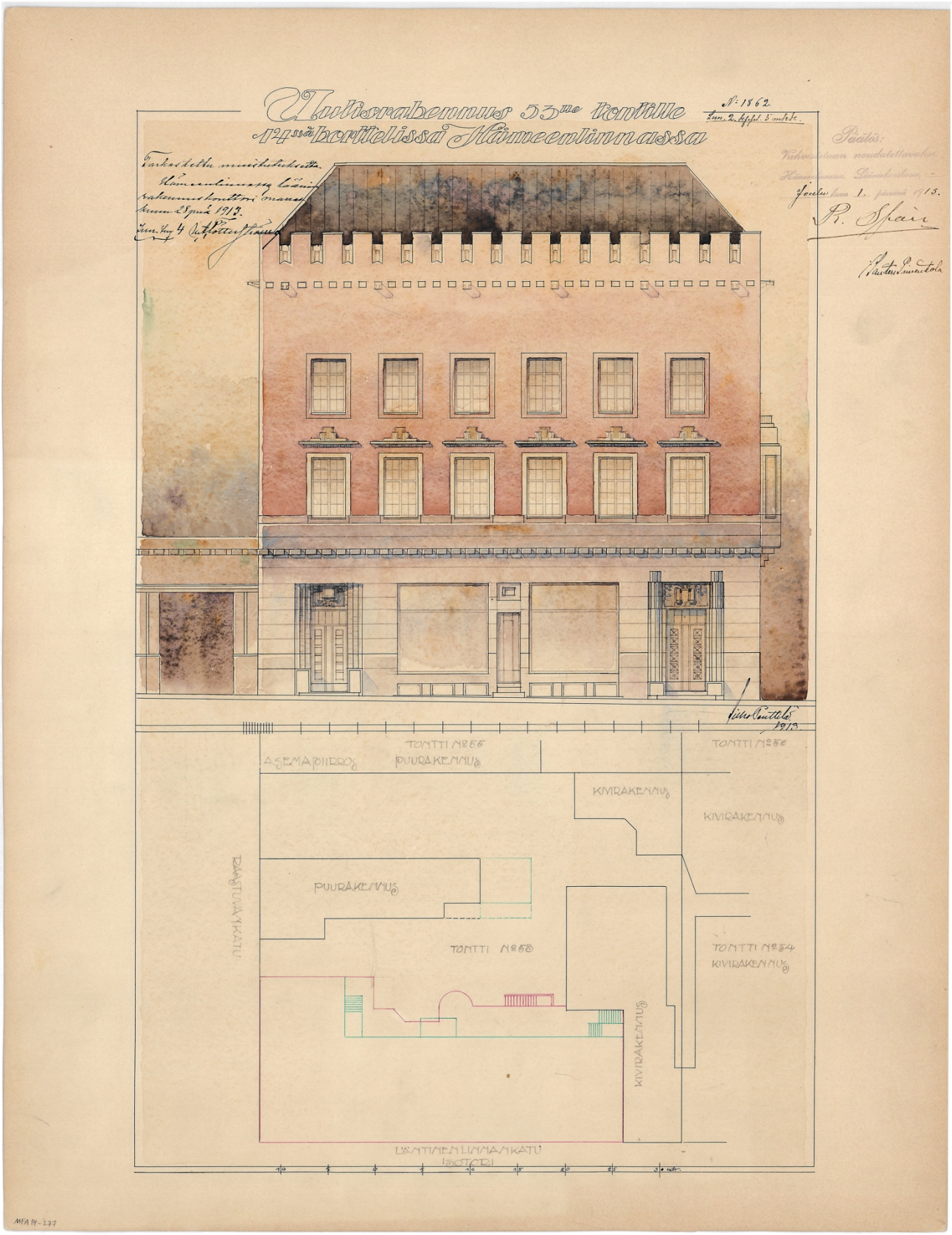
Kuva 29. Lahden Osuuspankki valmistui 1914 suurena kivipalatsina keskelle puutalokaupunkia. MO.

Kuva 30. Penttilän vesivärimaalaus matkaraportista Alhambran linna ja maurilainen rakennustaide Espanjassa. *Taideteollisuuslehti* : *Kotitaide* 1909:12, s. 146.

Vuosisadan alussa Penttilä osallistui kaikkiaan yhdeksän KOP:n talon suunnitteluun. Yhteistä pankkirakennuksille oli keskeinen sijainti ja rahalaitosten keskinäinen kilpailu toimitalojen komeudella: pankkirakennusten avulla vakuutettiin asiakkaat pankin vakavaraisuudesta ja arvovallasta. Kansallis-Osake-Pankin piirteisiin kuului tämän lisäksi vahva suomalaisuuden piirteiden esille tuominen. Hämeenlinnan KOP on ainoa, jossa Penttilä yhdisti tiilen ja graniitin. Muodonanto ja veistoskoristelultaan Lahden pankkitalossa on samoja piirteitä, vaikkakin se tehtiin kokonaan kivestä. Samoin kuin Turun talossa veistoskoristelu ja massoittelu toistuvat Hämeenlinnassa. 1908-1909 Penttilä matkusteli Euroopassa ja kirjoitti 1909 *Kotiteollisuuslehdessä* artikkelin kuvaten ihailemiaan Espanjan Alhambran linnan arkkitehtuuria sekä maurilaisen rakennustaiteen piirteitä, erityisesti vankkoja torneja ja hienopiirteisiä muureja, veistoskoristelua sekä alueen sisäpihoja sekä taidokasta symmetrian ja vapaan sijoittelun harmoniaa.

Alkuperäisistä piirustuksista löydettiin vesivärilaveeratut suunnitelmat Arkkitehtuurimuseosta ja vastaavat kuultopiirrokset Hämeenlinnan kaupungin arkistosta Vilho Penttilän signeerauksin vuodelta 1913. Vuodelta 1914 löytyi suunnitelma myös uutta ulkorakennusta varten.

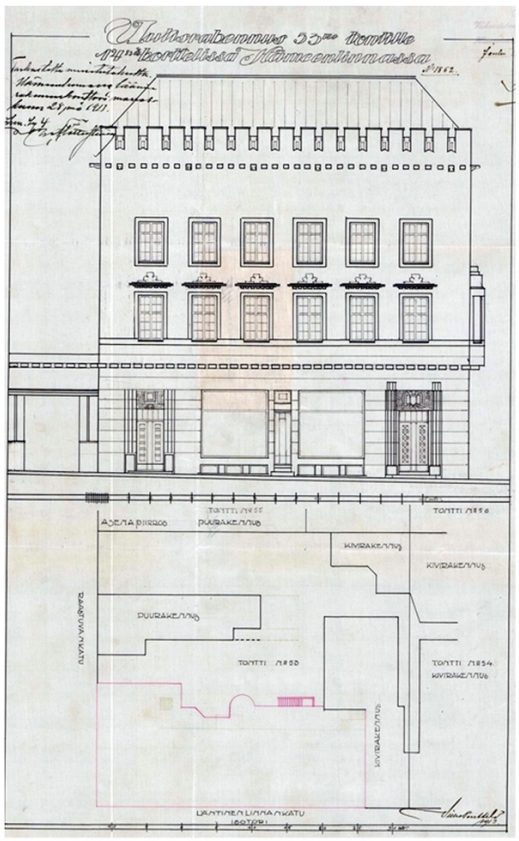

Kuva 31. Alkuperäinen laveerattu julkisivu Raatihuoneenkadulle 28.11.1913. Arkkitehtuurimuseo MFA.

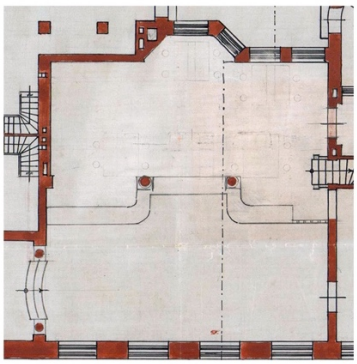
Alkuperäiset piirustukset 1913. HKA. Julkisivut Raastuvankadulle ja Läntiselle Linnankadulle, nykyiselle Sibeliuksen kadulle.

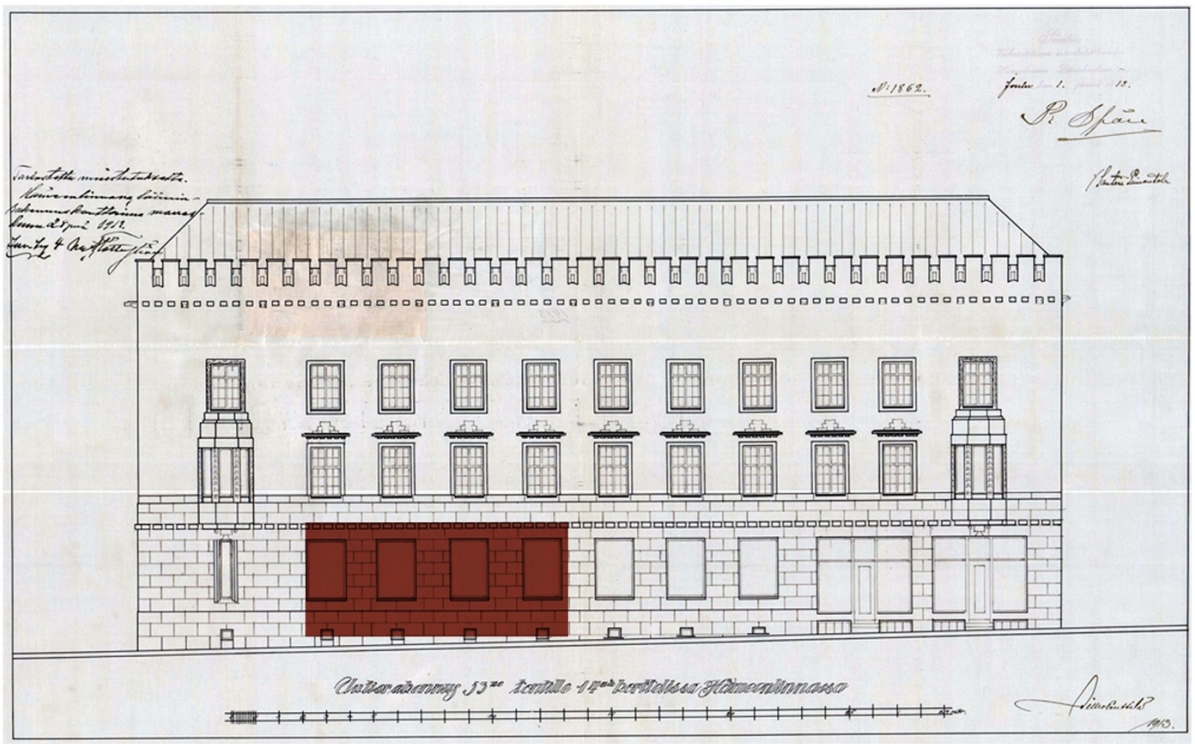
Käynti pankkisaliin kulki rakennuksen kulmalta Raastuvankadulta, josta oli myös kaksi muuta sisäänkäyntiä liiketiloihin ja yläkerran asuntoihin.

Pankkisalin pohjapiirros ja salin sijainti korostettuna punaisella torin puoleiseen julkisivuun.

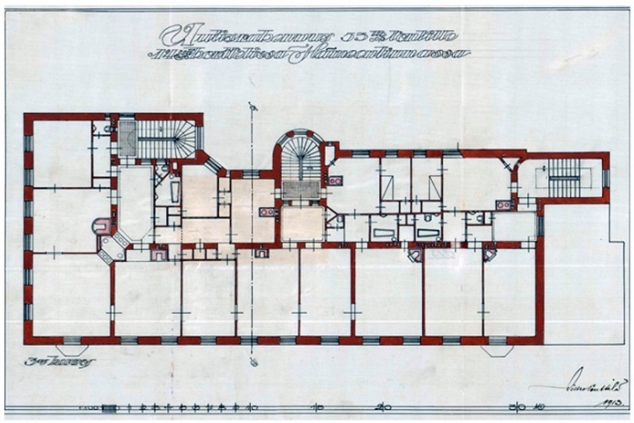

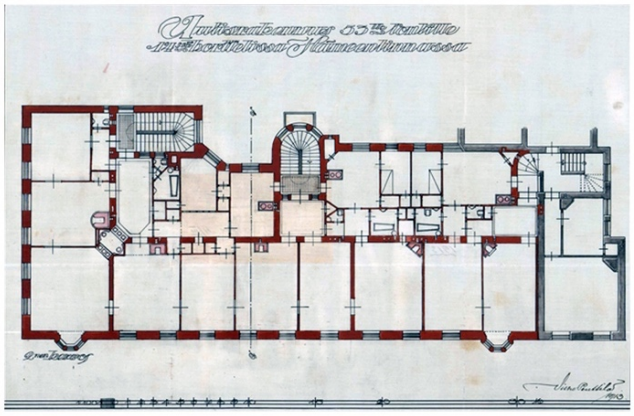
Kuva 32. Asemapiirros. Uusi pankkitalo punaisella. Sisäpiha kapenee entisestään ja muuttuu varjoisaksi uuden korkean talon takana. HKA.

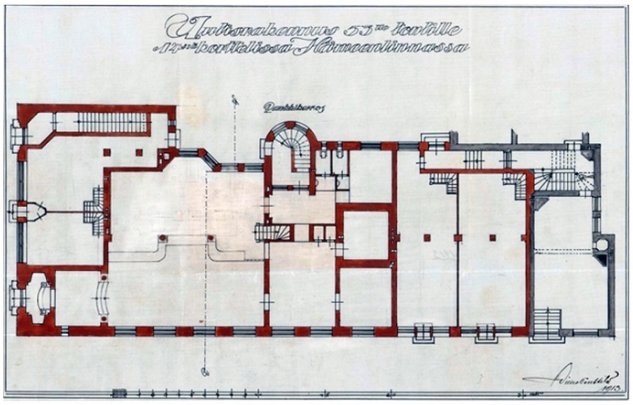

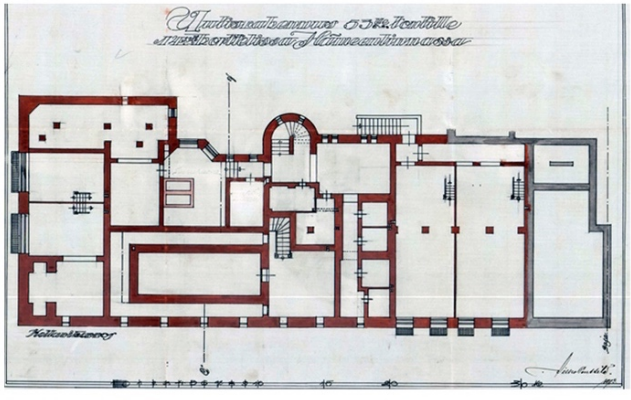

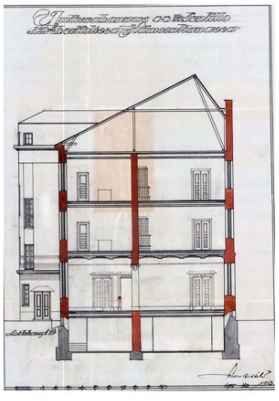
Kuva 33. Julkisivu torille, korostettu salin sijainti. Yllä salin pohjapiirros. HKA.

1913 Alkuperäiset pohjapiirrokset

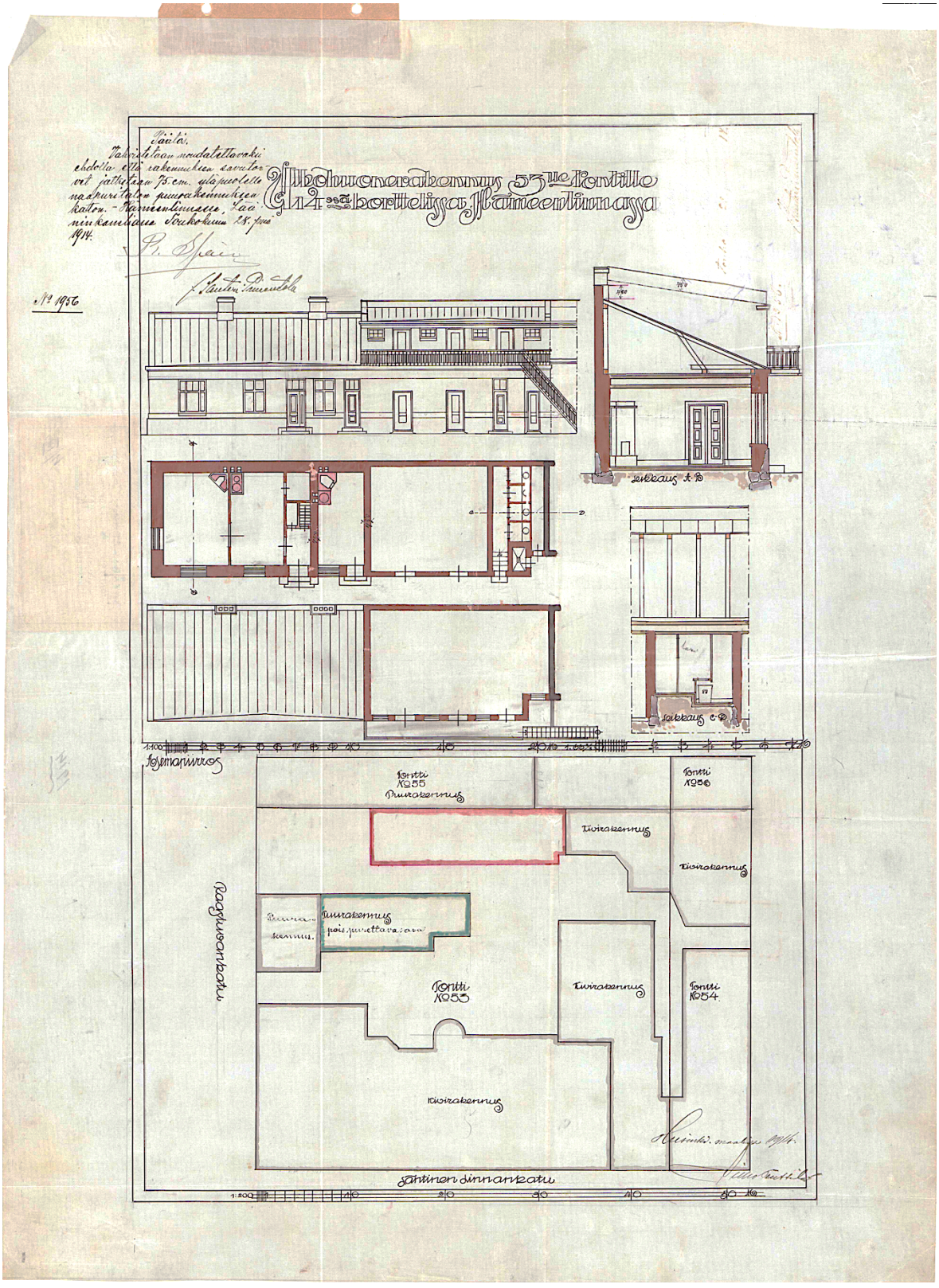
Toisessa ja kolmannessa kerroksessa sijaitsivat pankinjohtajien asunnot. Asuinkerrokset olivat samanlaiset: kulmassa oli suuri 8 huoneen ja kahden keittiön asunto eteläpäädyssä ja pienempi 2 huoneen pohjoispäädyssä. Porrashuoneista käytiin eteishalleihin, jonka ympärille kiertyivät suuret asuinhuoneet, pesu- ja keittotilat sekä palvelijan huone ja makuukammari, jotka sijaitsivat sisäpihan puolella. Johtajien asuntojen rappuun oli kulku Raastuvankadulta, toiseen sisäpihalta.

Kellari on koko rakennuksen alalla. Ullakko oli todennäköisesti varastotilaa.

1913 Katutason liiketilat

Raatihuoneenkadulta kulmasta käytiin aulan kautta laajaan koko rungon syvyiseen pankkisaliin, jonka perällä olivat toimistohuoneet. Raastuvankadun puolella sijaitsi myös kaksi erillistä liiketilaa, jonne oli käyntiyhteisestä tuulikaapista sekä käynti asuinkerroksiin. Porrashuoneet oli sijoitettu sisäpihan puolelle. Pohjoispäädyn liiketiloihin käytiin torilta. Talo yhdistettiin viereisen kauppiastalon rappuun pohjapiirroksen perusteella.

Kuva 35. KOP pohjapiirrokset ja leikkaus 1913. HKA.

1914 Uusi ulkorakennus

Penttilän piirustuksissa uudesta kivirakenteisesta ulkorakennuksesta asemapiirros näyttää, miten pitkä puurakennus purettiin ja uusi rakennettiin palokujalle, jossa oli aikaisempia tiilirakennuksia.

Kuva 36. Asemapiirros ja suunnitelmat ulkorakennuksesta 1914 Vilho Penttilä. Purettava puurakennus vihreällä.

Uuden pankkitalon rakentaminen alkoi 1914. Rakennusaikainen kuva julkaistiin rakennustaito lehdessä 1915, jonka yhteydessä mainittiin työn toteuttaneen urakalla Rakennustoimisto Rakentaja, Malmi & Ääri Helsingistä. Toimiston olivat perustaneet 1910 rakennusmestarit Vilho Ääri ja Akseli W. Malmi.

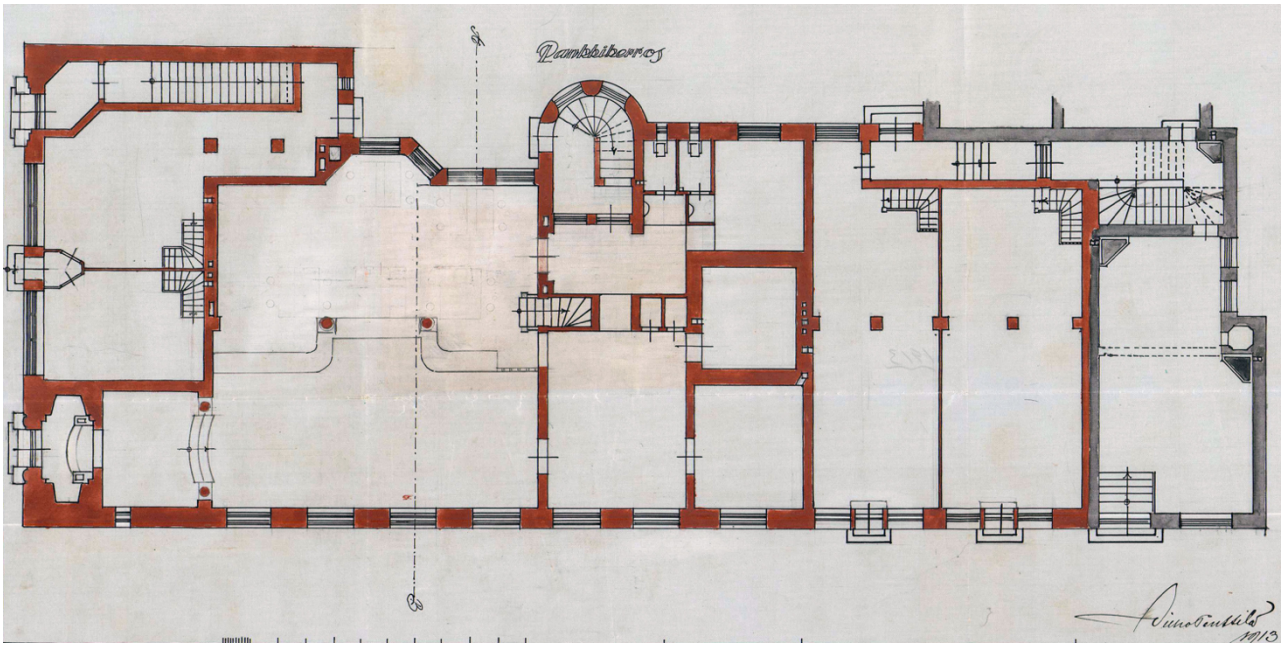
Kuva 37. 1914 KOP nousee. Nordean historia-arkisto / ELKA.

Kuva 38. Ilmakuva 1930-luvulta. KOP:n talo torin kulmassa muodostaa kokonaisuuden 1890 Caweenin asuinsiiven kanssa. Sisäpihan julkisivut rapattiin vaaleiksi. Muurimainen liike-ja asuintalo erottuu jugendporrashuoneen korostamasta pihajulkisivusta. *Lehtikuva Hämeen Sanomat*.

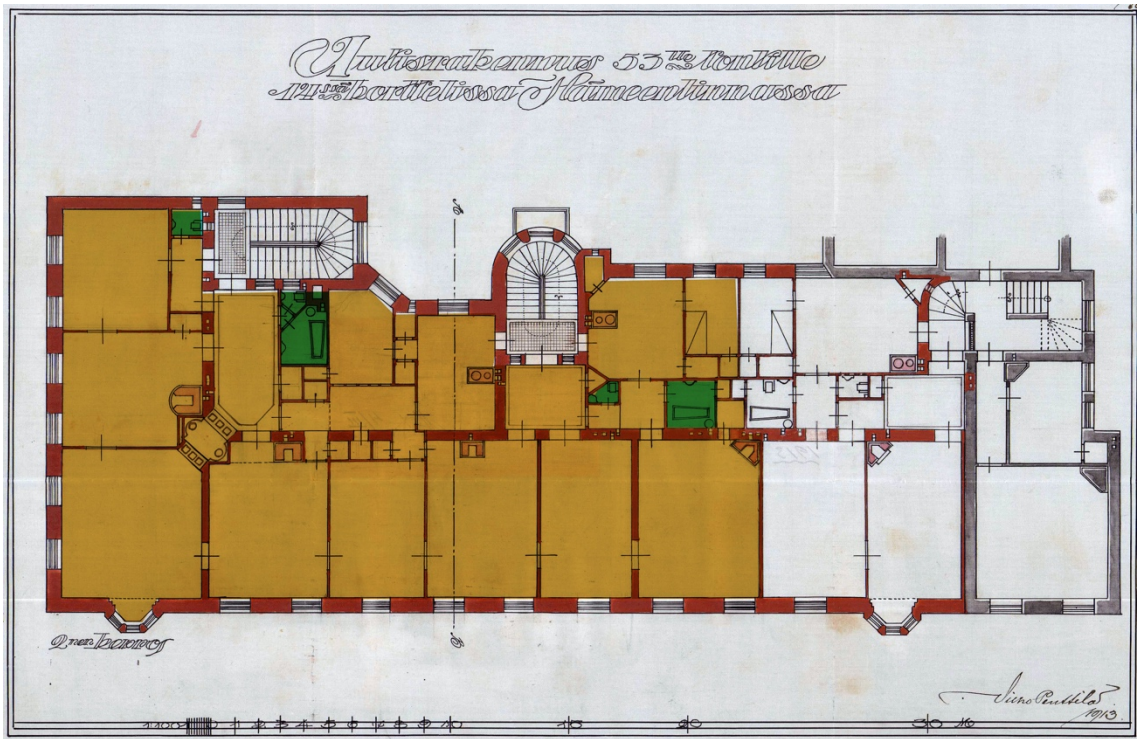
2.4 Tilojen alkuperäinen käyttö

Koristellut sisäänkäynnit, pankkiin, liiketiloihin ja asuntoihin Raatihuoneenkadulta eivät ole säilyneet. Samoin alkuperäiset pankki- ja muut liiketilat ovat muuttuneet täysin. Kuva pankkisalista 1930-luvulta noudattaa pohjapiirrosta. Pankkisali oli koko rungon syvyinen ja koristeltujen pilarien rytmittämä. Pankin palvelutiskit jakoivat tilan. Katto oli kipsikoristeltu runsaasti.

Kuvat 39 ja 40. Pohjapiirros 21913, HKA ja : Pankkisali 1930-luvulla, Nordean/ Elkan kuva-arkisto.

Kuva 41. Pankinjohtajan asunto 2. kerroksessa oli edusti modernia kaupunkiasumista, 8 huoneen asunton kuului lisäksi pesutilat, keittiöt ja tilat palvelusväelle. Pankinjohtajana toimi Verner Breitholz (1866-1946) vuosina 1908-1932Piirros HKA. Huoneiston väri lisätty.

Kuva 42. 1930-luvulla Raastuvankadun liiketiloissa myytiin ompelukoneita ja polkupyöriä, torin puolella liiketila oli Suomalaisen kirjakaupan. HKMA.

Kuva 43. Pankkiin käytiin talon kulmasta 1930-luvulla. Lydia.

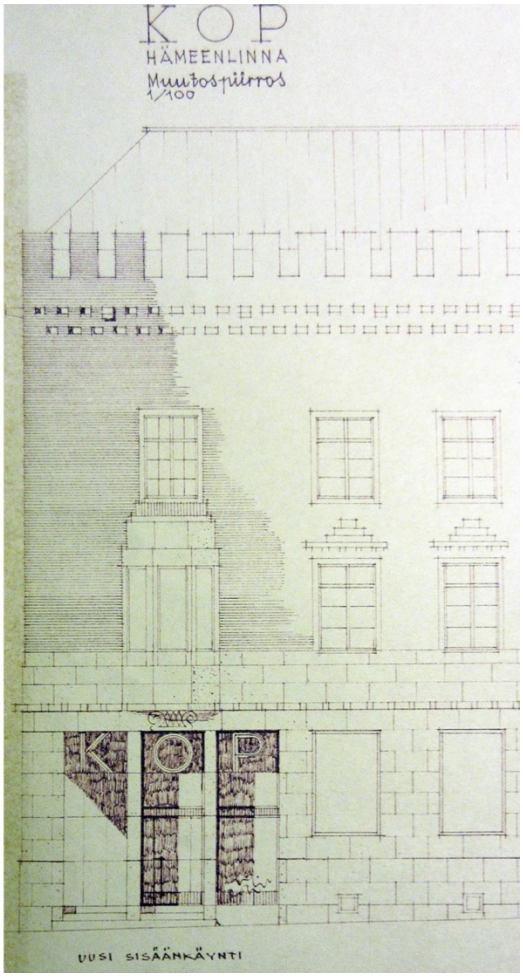
Alkuperäinen pankin sisäänkäynti ja Raatihuoneenkadun katutaso on tuhoutunut muutoksissa. Rakennuksen näyttävien kiviveistoskoristeiden suunnittelijasta ei ole varmaa tietoa. Rakennuksen kivityöt teki Vihtori Heinäsen kiviliike Hämeenlinnasta, joka teki myös 1912 Thomén suunnitteleman Pohjoismaisen Yhdyspankin kivityöt sekä Porvoon Säästöpankin kivityöt.

Koristeveistosten suunnitelmia ei löytynyt arkistomateriaaleista, samoin kivikoristeiden suunnittelijaa ei tunneta. Vilho Penttilän muiden pankkien koristeveistotyöt suunnitteli Gunnar Finne, mutta Finneä käsittelevä tutkimus ei mainitse Hämeenlinnan KOP:n taloa. Myös Pohjoismaiden Yhdyspankin veistokset suunnitteli Finne ja toteutti Vihtori Heinäsen veistämö, joka teki sekä kivenveistoa että taideveistotyötä useille taiteilijoille. Heinäsen veistämön pääkoristeveisto työ oli eduskuntatalo.

2.5 Muutokset ja laajennukset 1950-80-l

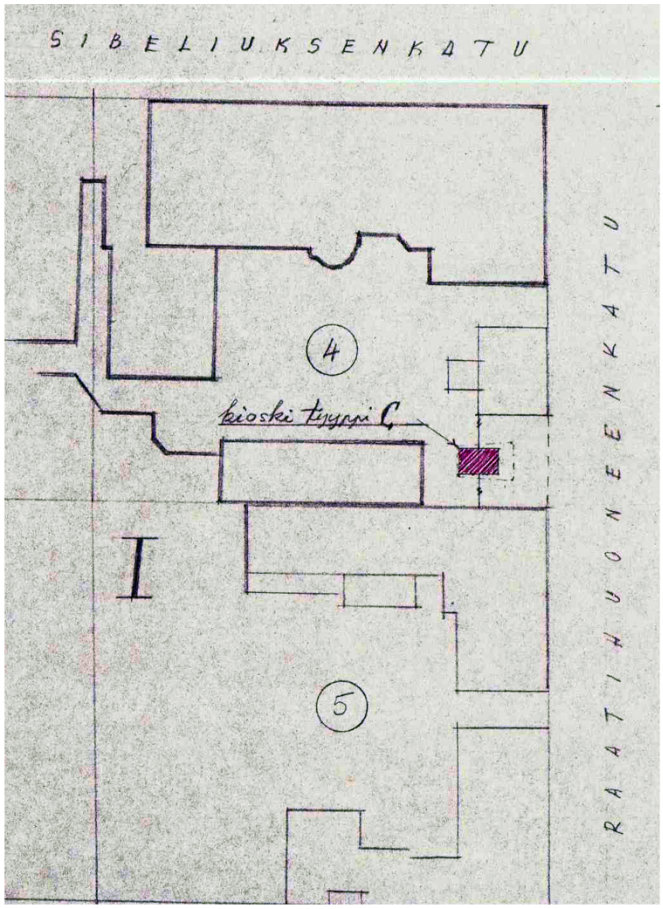
Kuva 44. 1932 Enok Rytkösen kuvassa pankin sisäänkäynti alkuperäisessä asussa. HKMA.

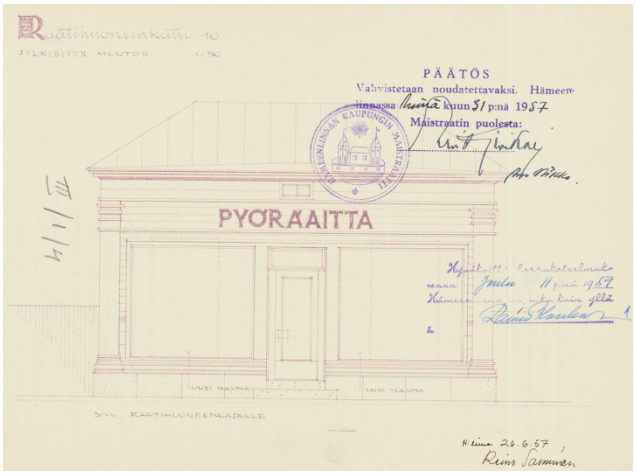
Kuva 45. O. Sahlbergin suunnitelma 1959 uudesta sisäänkäynnistä HKA.

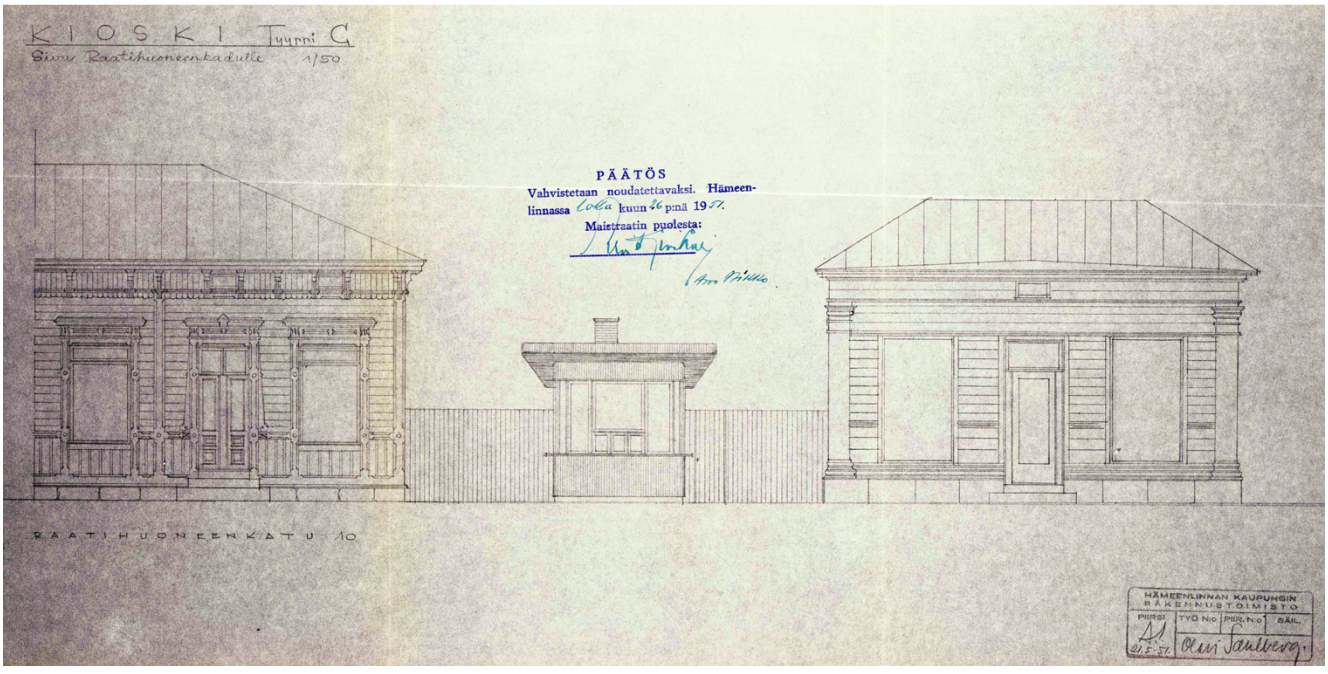

Kuva 46. Uusi muutettu sisäänkäynti 1961. Nordean/ ELKAN kuva-arkisto.

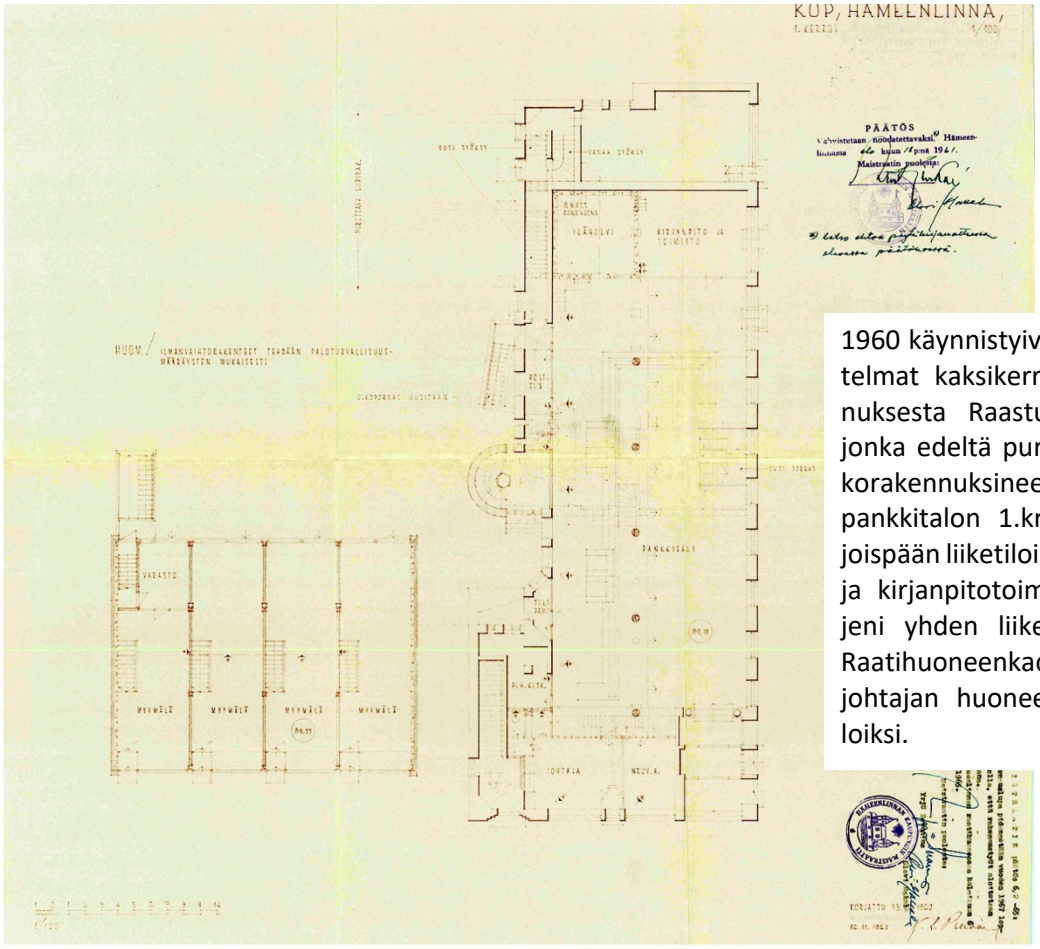

1950-luku muutti KOP:n tonttia edelleen. Vuosikymmenen alussa muutettiin piharakennusta, rakennettiin autosuoja ja matalien liiketalojen väli sai modernin lippakioskin kaupunginarkkitehti Olavi Sahlbergin (1909-2010) suunnitelmin 1951. Liiketiloja muutettiin sekä KOP:n talossa että puutaloissa, mm. Pyöräaitta sai suuret ikkunat Raatihuoneenkadulle.

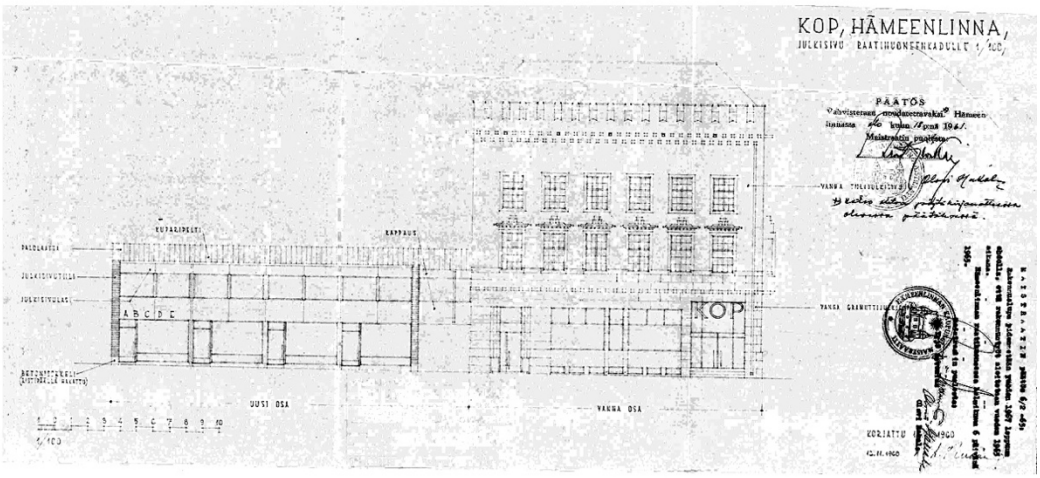

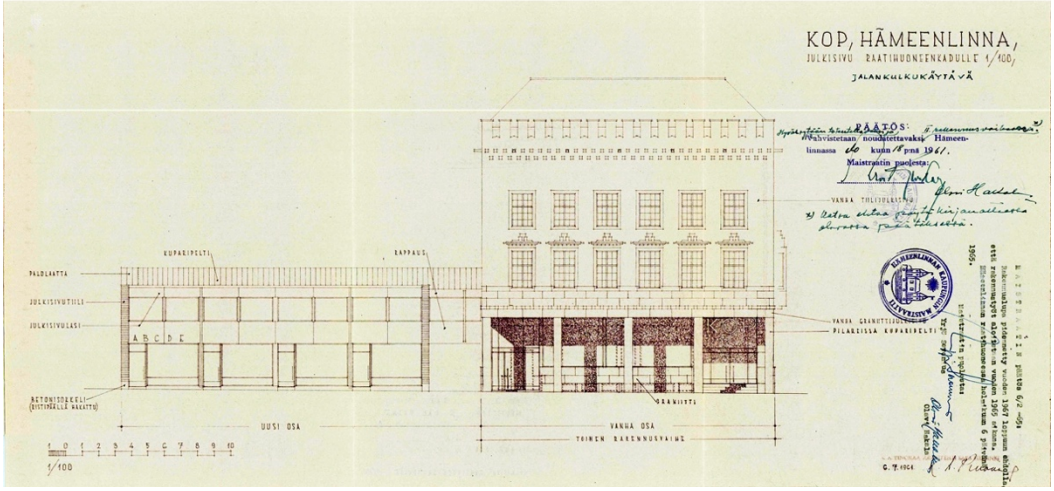

Kuva 47. Muutospiirroksia ja kioskisuunnitelma 1951-1958. HKA.

1960 käynnistyivät Pinomaan suunnitelmat kaksikerroksisesta liikerakennuksesta Raastuvankadun puolelle, jonka edeltä purettiin empiretalo ulkorakennuksineen ja samalla koko pankkitalon 1.krs uudistettiin. Pohjoispään liiketiloista erotettiin yläholvi ja kirjanpitotoimisto, pankkisali laajeni yhden liikehuoneiston mitalla. Raatihuoneenkadun liiketilat siirtyivät johtajan huoneeksi ja neuvotteluti-loiksi.

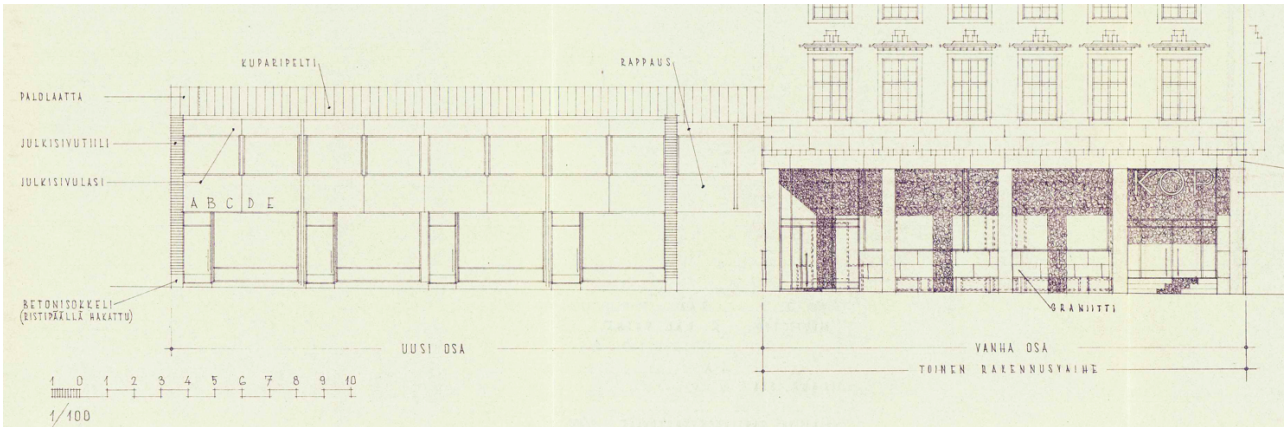

Kuvat 48. Pinomaan suunnitelmat 1960-61. HKA.

2.6 KOP laajenee 1960-l

1960-luvulla KOP:n tontti ja rakennusten sisätilat muuttuivat merkittävästi. Suunnittelijana toimi arkkitehti K. A. Pinomaa Helsingistä. KOP:n sai uudisrakennuksen, joka noudatti uusimpia ihanteita: nauhaikkunat jäsensivät tiili ja betoni julkisivua ja loiva pulpettikatto tehtiin kuparista. Takasivulla käytettiin mineriittilevyä ja lasitiiltä. Uusi rakennus sijoitettiin kauemmaksi kadusta ja sille rakennettiin kellarikerros.

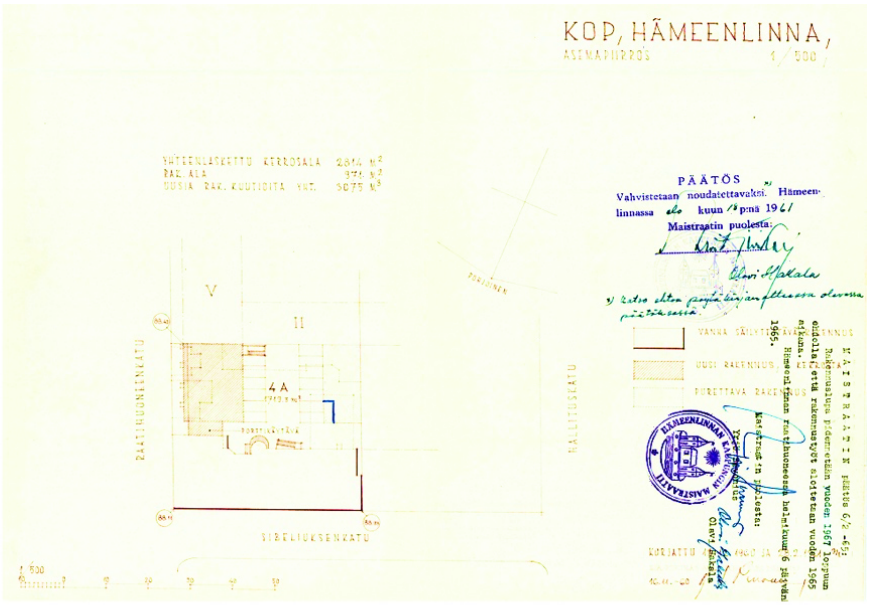

Kuva 49. Pinomaan suunnitelmat 1960-61. HKA.

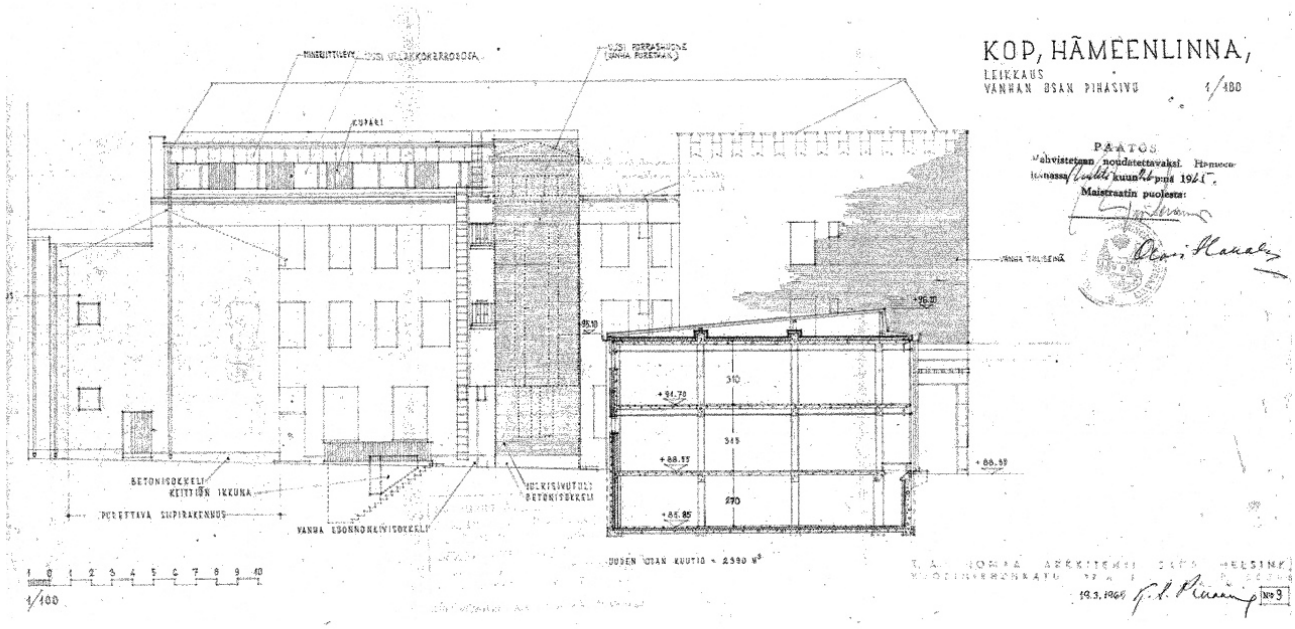
1961 suunnitelmiin lisättiin KOP: alkuperäisen talon Raatihuoneenkadun katutason muuttaminen jalankululle pylväskäytäväksi. Rakennusluvan voimassaolon pidentäminen 1967 asti kertoo muutoksen toteutuneen vasta 1960-luvun jälkipuolella.

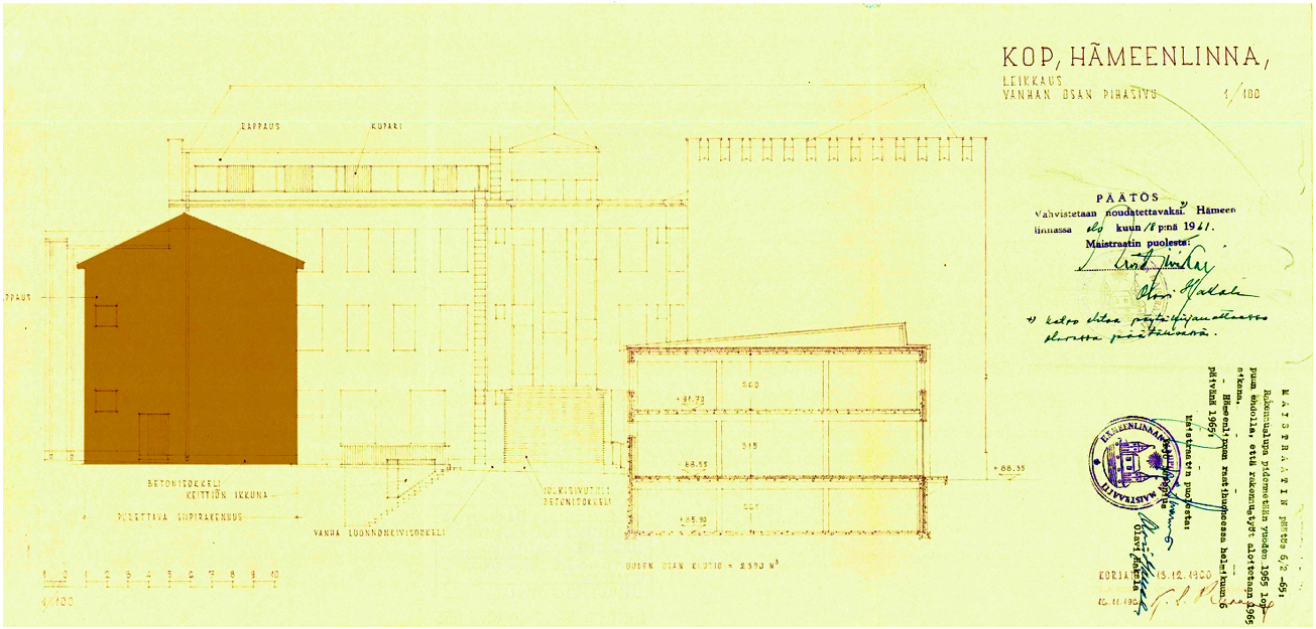
Monet 1960-luvun loppupuolen muutokset olivat seurasta tekniikan kehittymisestä. Autojen määrä kasvoi ja rakennukset liitettiin kaukolämpöön. Vanha jugendtyylinen porrashuone purettiin ja sen tilalle muurattiin uusi. Samalla toisen kerroksen asunto tuli liikekäyttöön: toimistojen lisäksi 2. kerroksessa toimi kampaamo ja lääkärin vastaanotto. 1966 katolle nousi pankin neonvalomainos.

Kuva 50. 1960 asemapiirros näyttää miten uudisrakennus syrjäytti vanhat puurakennukset ja sisäpiha annettiin autoille. Piirros HKA.

Kuvat 51 ja 52. 1965 uudistettiin porrashuone ja purettiin 1890-luvun asuinsiipi (korostettu piirrokseen ruskealla). Pihalta purettiin myös tiilirakenteinen ulkorakennus. HKA.

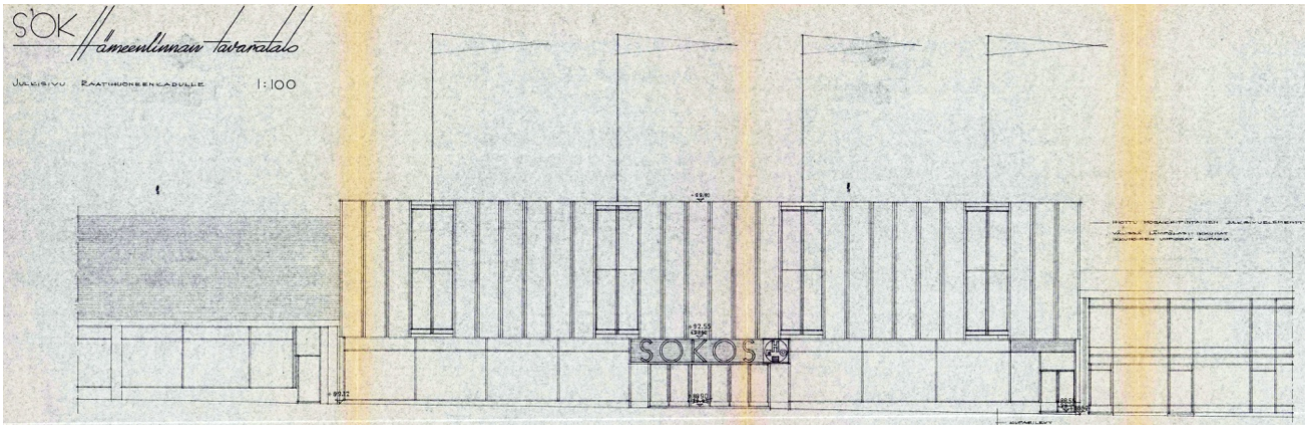

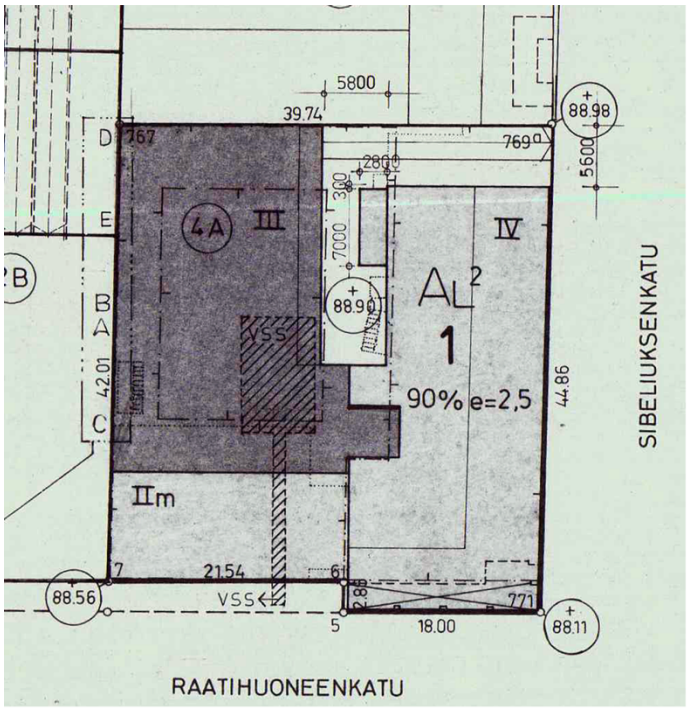

Kuva 53. Raatihuoneenkadulla sijaitsi EHO:n Etelä-Hämeen Osuusliike 1960-luvulla. Taustalla Kansallisosakepankin uuden laajennusosan tilat. Kuva: Unto Määttänen.

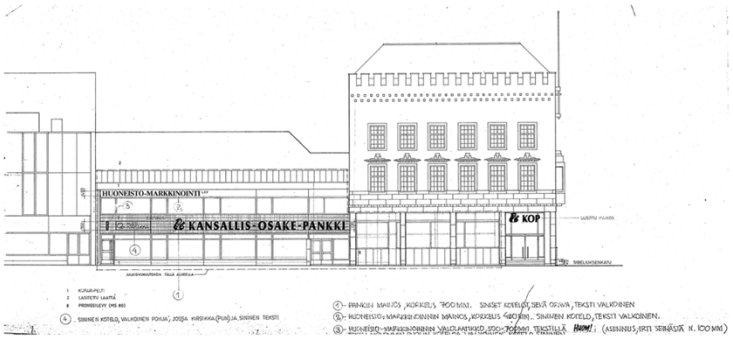
Kuva 54. MK:n talo valmistui 1951, jonka jälkeen korttelin keskellä sijainneesta, alkujaan Caweenin suunnittelemasta talosta jäi jäljelle vain toinen puoli, joka riisuttiin koristeista ja modernisoitiin. Kuva 1978. HKMA. 1980 rakennusinventoinnin ja valokuvan mukaan väliin jääneen osan sokkeli oli graniittia, julkisivu sileäksi rapattu ja maalattu harmaaksi, räystäs oli verhottu harmaalla aaltolevyllä, oven ja ikkunan puitteet ruskeat. HKMA.

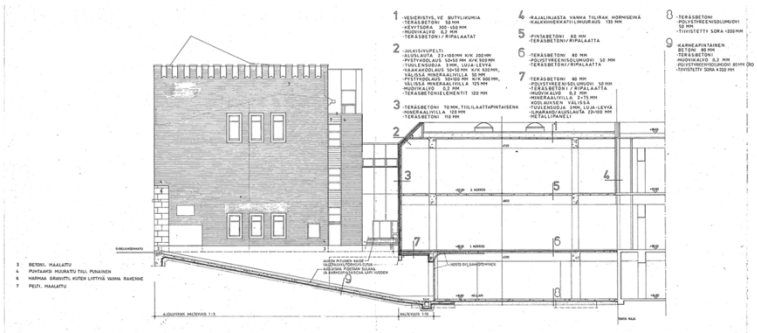

Korttelin puutaloaika väistyi lopullisesti 1960-luvun lopulla Centrumin ja Sokoksen rakentamisen myötä viereisille tonteille.

1980 Pinomaa suunnitteli laajan muutoksen, jossa tontti rakennettiin lähes kokonaan umpeen. 1.kerroksessa pankkisali yhdistettiin laajennusosaan, kattoja laskettiin ja tiskit uudistettiin. Jäljellä olevia asuinhuoneistoja muutettiin toimistoiksi ja neljäs kerros sai saunaosaston. Koneellinen ilmastoinnin konehuone rakennettiin 4. kerrokseen. Nyt laajennusosa on tyhjillään.

Kuvat 55, 56, 57: Piirrokset HKA.

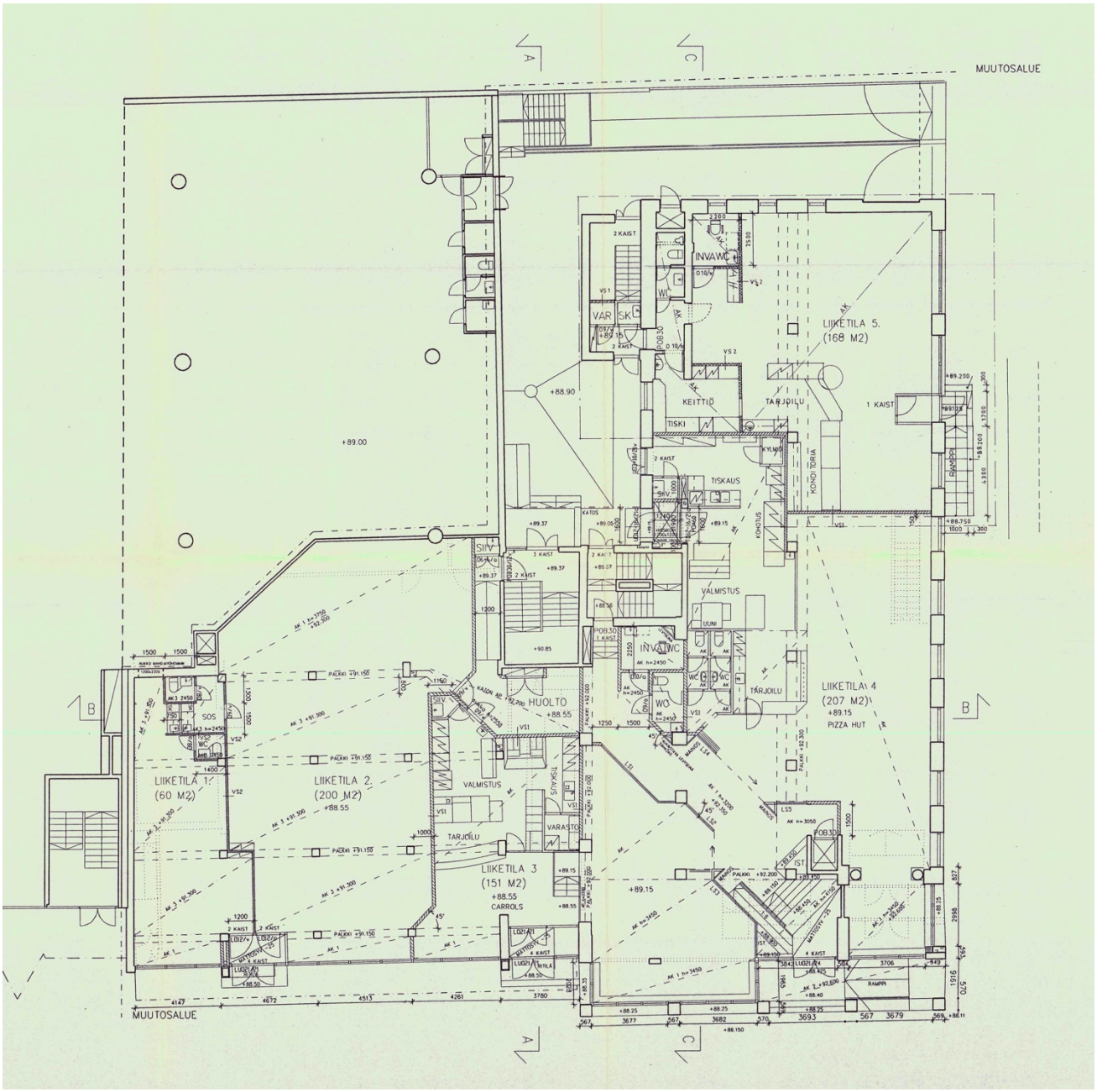

Kuva 58. Laajennus pysäköintitasanteelta.

1990-l Julkisivuja ja liiketiloja on muutettu edelleen A. Pinomaan ja Sara Palmusen suunnitelmin. Katujulkisivuun on sijoitettu pankkiautomaatti 1990 ja suuri muutos käynnistyi Merita-konsernin aikaan, kun katutason kerros yhdistettiin yhdeksi suureksi pankkitilaksi ja kulmaa muutettiin edelleen. Kellariin tehtiin ajoluiska.

Kuva 59. Piirrokset HKA.

Kuva 60. Piirrokset HKA.

2000-luvun muutoksia ovat ullakkokerroksen muutos liike- ja saunatiloiksi 2002 arkkitehti Veikko Kirjavainen, sekä terassien tuominen Reskalle. Terveyspalveluita varten muutoksia tehtiin sisätiloissa 2008 ja 2012.

Kuva 61. Laajennusosa 2018.

3 Säilyneisyys ja alkuperäisyys, nykytila

3.1 Katujulkisivut

Kuva 64. Reskalta länteen.

Vanhimman kulmaosan punatiiliset katujulkisivut ovat säilyneet lähes alkuperäisinä 1915 asussa lukuun ottamatta katutasoa. Punatiilinen julkisivu kiertää länsipäädyltä torisivulle ja edelleen pohjoispäädylle.

Epäsymmetrinen peltikatto nousee pyramidimaisena linnamaisen julkisivun takaa ja korostaa rakennuksen monumentaalisuutta. Rakennus onkin rinnastettu koristeelliseen korurasiaan.

Katujulkisivujen yläosat noudattavat symmetriaa, mutta katutasossa symmetriasta oli luovuttu. Alaosan jaottelu seurasi tilojen käyttöä seuraten Penttilän ihailemaa käytännöllisyyden ja kauneuden yhdistelmää. Harmain graniittikiviharkoin luotu vaikutelma on staattinen painava ja jyhkeä. Rakennuksen kulmassa tori viettää lounaaseen. Ensimmäisen pankki- ja liiketila kerroksen julkisivu on kvaaderimuurattu.

Kuvat 62 ja 63: kuvavertailu 1920-l 2018. HKMA.

ALKUPERÄISYYS

Kattomuoto ja räystäs
Punatiilifasadit kaduille
Veistoskoristelut räystäällä, julkisivussa, ikkunoiden ympärillä ja erkkereissä
Luonnonkiviosuuksia säilynyt torin puolella ja 1.kerroksen ja tiiliosan liitoskohdassa.
Kupariränni

Julkisivun tiiliosan ikkunajaotus, erkkerit, räystäslinjan krenelointi ja veistoskoristelut ovat säilyneet alkuperäisinä. Torisivulla on 11 pystyä ikkuna-akseli ja kävelykadulle kuusi. Toisen kerroksen erkkerit ja ikkunalinjat on koristeltu silein kiviharkoin ja runsain veistoskoristein. Erkkeri on katettu profiloidulla kuparilla.

Arkkitehtoniset piirteet ovat Penttilän tuotannolle tyypillisiä. Ne edustavat arvokasta aikansa arkkitehtuuria sekä Hämeenlinnan keskustan alueella harvinaisempaa puhtaaksi muurattua punatiiltä. Penttilä toteutti ihailemansa puhtaaksi muuratun tiilifasadin ruotsalaisesta Helsingborgin tiilestä, limityksenä on goottilainen juokseva munkkilimitys, *Yorkshire bond.*

Katutaso on muuttunut ja menettänyt arvoaan. Sisätilat on muutettu täysin ja pankkisalitilaa ei enää ole. Katutason torin puoleinen ikkunarivi on alkuperäinen, se avautui alun perin pankkisaliin ja oikealla liiketiloihin. Pankin sisäänkäynti kulki Raatihuoneenkadun kulmasta.

Kuva 65. KOP:n kulma.

Kuva 66. KOP Reskalta.

KOP kulmaosan tiilimuuri on vuodelta 1915, laajennusosa rakennettiin 1960-luvulla ja sitä on muutettu useampaan otteeseen. Kulman uudistuksia ei sovitettu talon arkkitehtuuriin sopivaksi.

Kuva 67. Sisäänkäynti 2018.

Kuva 68. Ravintolan terassi Reskalla.

Kuva 69. KOP:n julkisivujen yläkerrokset koristeineen ovat alkuperäiset.

Kuvakooste 70. Räystäslinjassa sijaitsee yhteensä vedensyöksijän tapaan muotoiltua kivistä 17 eläinpäistä hahmoa hiekkakivestä veistettyjen koristeaiheiden alapuolella. Hammastusten sakarat oli päällystetty kivilevyin. Pohjoispäätyä on muokattu, sinne on siirretty vaakuna-aiheinen veistoskoriste, palautettu tiilimuurausta ja lisätty ikkunoita ja huoltoluukku.

Julkisivun arvokkaita detaljeja on säilynyt runsaasti. Kuparivesikourut on upotettu seinäpinnan tasoon ja niihin liittyy koristeaihe, jota on toistettu 2000-luvun porttirakenteessa Sibeliuksenkadun ajoluiskan yhteydessä. Pohjoispäädyn seinä on muurattu uudelleen eri limityksellä välissä olleen talon purkamisen jälkeen ja julkisivuun on todennäköisesti siirretty kivikoriste. Myöhemmin on lisätty ikkunoita myös ullakkokerrokseen.

Ikkunoita kiertävät koristeaiheet ja kiviveistoskoristeet lainaavat gotiikan kuvastoa. Erkkerit liittyivät pankinjohtajien suuriin asuntoihin. Erkkerin kate on profiloitua kuparipeltiä ja ikkunoiden välissä ruusukeköynnösaihe kiveä.

Tiilijulkisivun yläosaa rytmittävä hammastus, rei'itys, ulostyöntyvät eläinpääkoristeet sekä hammastuksen väleissä olevat koristeveistokset.

Kuvat 71 ja 72. Toisen kerroksen erkkeri ja katutason yksityiskohta alkuperäisestä ristipäähakatusta kivijalasta.

Pihasivun punatiilinen päätyosassa julkisivu jatkuu katusivujen tapaan. Räystäslinjan hammastus ja muuraus ovat säilyneet. Alkuperäisten piirustusten mukaan molemmissa asuinkerroksissa oli suuri ikkuna rapputasanteella ja pienempi wc-tilaan. Pietilän inventoinnin 1980 mukaan Raatihuoneenkadun puolen muutoksissa veistoskoristeita siirrettiin pihafasadiin, jossa niitä ei ole kuitenkaan säilynyt lukuun ottamatta pohjoispäätyä.

Kolmannessa kerroksessa alkuperäinen ikkuna rappuun on muutettu huolto-oveksi, pieni kapea pystyikkuna wc-tilaan on säilynyt. Huoltoporras, huolto-ovi ja ikkunat ullakolle ovat tehty myöhemmin.

Kuvavertailu 73. Raatihuoneenkadulta KOP päädystä 1960-l, 1980-l, ja 2018. HKA, Lydia.

Kuva 74. Laajennusosaa on muutettu usein, 1980-luvun laajennuksessa katusivulle rakennettiin kattonäkymän suojaksi verkkorakenne mainoksille. Punatiilisestä päädystä on säilynyt muuraus ja räystäslinja.

3.2 Pihasivut

Kuvat 75 ja 76. Käynti pihalle ja pihakäytävä.

Kuva 77. Laajennusosan katto.

kennushistoriallista erityisarvoa. Pihalle on käynti torin puolelta porttien kautta sekä ajoluiska kellariin. Portit 2000-luvulta.

1980-luvun laajennus rajaa pihakuilun kapeaksi. Pihan pinta on pesubetonilaattaa.

Puretun jugendtyylisen porrashuoneen paikalla on 1960-luvun punatiilinen porrashuone ja sen sivussa toinen myöhempi punatiilinen porrashuone. Seinäpinnat on maalattu kahdella eri keltaisella, katutaso harmaaksi. Ovet ja ikkunapuitteet tummanruskeita, pääosin 1960-luvulta. Pihaa rajaa 1980-luvun laajennusosa punaruskeaa klinkkeriä, jossa valkoinen raita.

Kuvat 78, 79 ja 80. Sisäpihan detaljeja.

3.3 Aula- ja kahvilatila

Terveyspalveluihin johtavassa aulassa ei ole säilynyt alkuperäisiä yksityiskohtia.

Kuva 81. Terveyspalveluiden aula.

Kuvat 82 ja 83. Terveyspalvelut on laajennettu myös ullakolle, jossa vanhat kattorakenteet on säilytetty. Vanha 1915 ja 1960-laajennusosa on yhdistetty käytävällä.

Kuva 84 ja 85. Kahvila Laurellin tiloissa on säilynyt pankkisalin laajennusosassa 1980-luvun Meritan sisustuksesta valaisimia ja tuulikaappi. Myös ikkunadetaljit julkisivussa ovat pankin ajalta.

4 Yhteenveto

4.1 Johtopäätökset ja muutoskestävyys

KOP on tärkeä torin raja ja korttelin kulman maamerkkirakennus. Rakennushistoriallista arvoa on vanhimmilla punatiilisillä ja kivirakenteisilla katujulkisivuilla sekä kaduille näkyvillä päädyillä, joiden säilyneisyys on hyvä. Katto, osin kivifasadi ja punatiiliset yläkerrokset ovat katusivuilla alkuperäisiä ja kestävät heikosti muutoksia. Rakennusosat ja detaljit tulee tarvittaessa kunnostaa, ei uusia. Punatiiliset päädyt kestävät muutoksia osittain, räystäslinja ja materiaali on suositeltavaa säilyttää.

Pihajulkisivut on muutettu täysin ja ne kestävät muutoksia edelleen. Ahtaan pihakuilun rakennushistoriallinen arvo on vähäinen.

Laajennusosat eivät ole säilyttäneet alkuperäistä arvoaan, eivätkä luonnettaan ja niiden tekniset ratkaisut ovat kestäneet muutoksia vanhempia osia heikommin.

Sisätilat on muutettu kokonaan. Ainoastaan jäljellä on 1980-luvun pankkisisustuksen jäänteitä kahvilatilassa ja ullakkokerroksen rakenteissa.

4.2 Suositukset ja kehitettävät kohteet

- As Oy Hämeentorin ja KOP:n talon väli on kaupunkikuvallisesti keskeinen kehityskohde. Kuja talojen välissä on kirkon vastinpari ja historiallisesti raatihuoneelle varattu tontti sekä osa empiren palokuja-akselia.

- Arvokkaan julkisivun ylläpito ja konservointi vaatii erityisosaamista historiallisena rakennuksena. Alkuperäisten veistosten lisätutkimus ja konservointi on suositeltavaa.

- Katutason kehittäminen erityisesti Raatihuoneenkadun puolella ja kulman sulkeminen palauttaisi rakennuksen alkuperäistä, linnamaista monumentaalisuutta. Liiketaloon kuuluvat nimikyltit, mainoskilvet ovat osa talon historiaa ja liiketalon luonnetta. Niitä voidaan palauttaa tai lisätä uusia, suositeltavaa lisätä mainokset alkuperäisille paikoille.

- Päätyjen kehittämisessä on suositeltavaa säilyttää punatiilisen massan luonne katunäkymissä.

- Pihasivua, laajennusosaa ja huoltoaluetta on suositeltava kehittää yhtenä kokonaisuutena. Raatihuoneen kadun katumaisemassa kerrokset eivät muodosta arvokasta kokonaisuutta, vaan alkuperäiset katulinjat on hävitetty.

5 Teemakartat

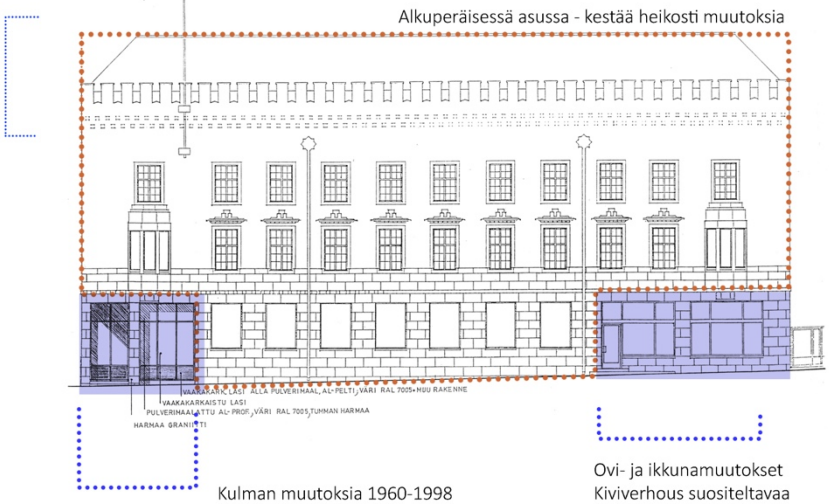
LIITE 1 Julkisivun säilyneisyys ja muutoksen sietokyky
Kulttuuriympäristöpalvelut Heiskanen & Luoto Oy 2018.

1980 Muutospiirros, A. Pinomaa

2002 Ullakkokerros
liike- ja saunatiloiksi

Alkuperäisessä asussa - kestää heikosti muutoksia

Kulman muutoksia 1960-1998
kulma suositeltavaa palauttaa suljetuksi

MUUTOSKESTÄVYYS JA SÄILYNEISYYS

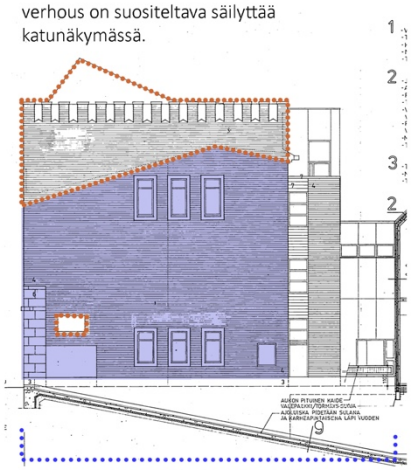
RAJATTU ALUE SUOSITELTAVA SÄILYTTÄÄ, KESTÄÄ HUONOSTI MUUTOKSIA

ALUEELLA TEHTY MUUTOKSIA

VALOMAINOSTEN SIJAINTI, SUOSITELTAVAA SIJOITTAA UUDET MAINOKSET SAMOILLE PAIKOILLE

KEHITETTÄVÄ ALUE KESTÄÄ MUUTOKSIA, SUOSITELTAVAA KÄYTTÄÄ ALKUPERÄISIÄ MATERIAALEJA

Pohjoispäädyn alkuperäinen osa ja katto, räystäshammastus ja tiiliverhous sekä siirretty veistoskoriste on suositeltavaa säilytettää. Puretun talon osalle entisöity verhous on suositeltava säilyttää katunäkymässä.

Ovi- ja ikkunamuutokset
Kiviverhous suositeltavaa säilyttää

Lisätty ikkunoita 1980-l, 2000-l, porrashuone 1960-l. laajennusosa 1980-l, ajoluiska 1980 ja portti 2010-l

Pääpiirustus 15.1.1998
Ark. tsto Sara Palmunen, HKA.

LIITE 2 Julkisivun säilyneisyys ja muutoksen sietokyky
Kulttuuriympäristöpalvelut Heiskanen & Luoto Oy 2018.

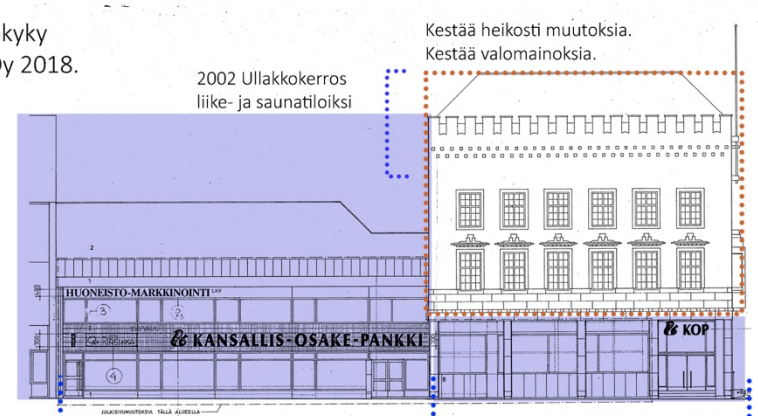
Kestää heikosti muutoksia.
Kestää valomainoksia.

2002 Ullakkokerros
liike- ja saunatiloiksi

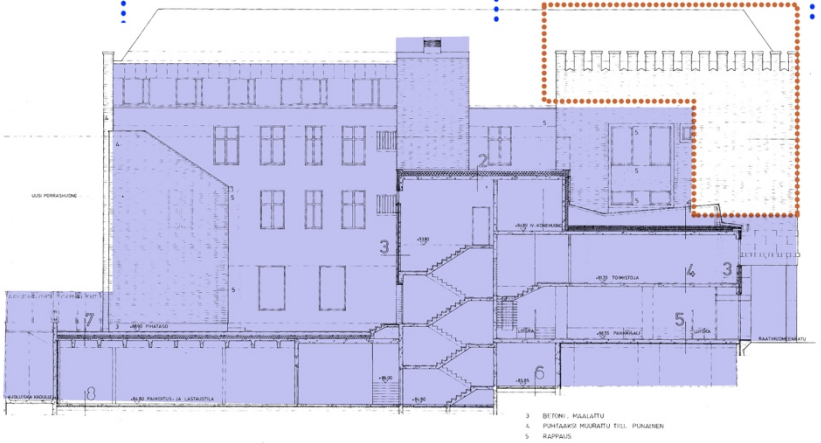
Kattomuoto kestää heikosti muutoksia, suositeltava säilyttää. Ullakon täydennysrakentaminen ei ole heikentänyt kaupunkikuvallista arvoa.

Ovi- ja ikkunamuutoksia 1960-2004
Terassi 2004, mainosverkko yläosaan 2010

Kulman muutoksia 1960-2010
ikkunat, ovet, pankkiautomaatti,
ravintolan sisäänkäynti, valaistus

Pihasivulla lukuisia ikkuna- ja ovi-muutoksia, porrashuoneita purettu- ja rakennettu uusia 1960-2018. Kestää muutoksia, kehitettävä rakennusosa.

MUUTOSKESTÄVYYS JA SÄILYNEISYYS

RAJATTU ALUE SUOSITELTAVA SÄILYTTÄÄ, KESTÄÄ HUONOSTI MUUTOKSIA

ALUEELLA TEHTY MUUTOKSIA

VALOMAINOSTEN SIJAINTI, SUOSITELTAVAA SIJOITTAA UUDET MAINOKSET SAMOILLE PAIKOILLE

KEHITETTÄVÄ ALUE KESTÄÄ MUUTOKSIA, SUOSITELTAVAA KÄYTTÄÄ ALKUPERÄISIÄ MATERIAALEJA

6 Lähteet

Aartomaa, Ulla, Riitta Niskanen, Päivi Sturm, Jarl Olof Tallqvist ja Tiina Aro. *Gunnar Finne 1886-1952: Lahden Taidemuseo 4.4.-1.6.1986 Lahtis Konstmuseum:* Amos Andersonin Taidemuseo 5.6.-6.7.1986 Amos Andersons Konstmuseum. Lahti: Lahden kaupunki, 1986.

Blomstedt, Y., Varjonen, R., Salvén, I. & Vihervä, V. (1989). *Kansallis-Osake-Pankin historia: 1, 1889-1939*. Helsinki: Kansallis-Osake-Pankki.

Kallio, Kauno S. *In memoriam Vilho Penttilä.* Arkitekten, Finlands Arkitektförbund 1918/1-2, s. 2-4.

Kallio., Kauno S. Katsaus vuoden 1914 rakennustoimintaan. Teknillinen aikakauslehti 1915/3, s. 45-54.

Kekkonen, Jalmari: Vilho Penttilä. (muistokirjoitus), Kotitaide 1918/1-4, s. 1-3.

Koskimies, Yrjö Samuel. *Hämeenlinnan kaupunki 1945-1974: Historiikki.* Hämeenlinna: Karisto, 1977.

Kotitaide 1907/8, Kansallis-Osake-Pankin talo Tampereella. s. 124.

Kotitaide 1907/10, Kansallis-Osake-Pankin talo Tampereella. s. 152.

Kunnallis-historiallinen kertomus Hämeenlinnan kaupungista, toim. Tyko Hagman, Hämeenlinna 1900.

Lehtinen, Pekka. Pankkisalit: tilatyypin historiaa. *Museoviraston rakennushistorian osaston aikakirja 2* (2008) toim. Marja-Leena Ikkala, s. 51-57.

Lilius, Henrik, Marja-Liisa Ripatti, Inka-Maria Laitila ja Voitto Ahonen. *Arx Tavastica 8. Hämeenlinna: Tavastehus*. Hämeenlinna: Hämeenlinnan kaupunki, 1989.

Lilius, Henrik. *Kaupan arkkitehtuuria suomalaisessa puukaupungissa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2003.

Lilius, Henrik, and Pekka Kärki. *Suomen kaupunkirakentamisen historia II*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2014.

Lindeqvist, K. O. *Hämeenlinnan kaupungin historia III. Osa: Hämeenlinnan kaupungin historia vuosina 1809-75 / K. O. Lindeqvist.* Hämeenlinna: Hämeenlinnan kaupunki, 1930.

Penttilä, Vilho. "Alhambran Linna Ja Maurilainen Rakennustaide Espanjassa." *Kotitaide: Suomen Teollisuuslehden Osasto (A) Huonesisustusta Ja Taideteollisuutta Varten* 8, no. 12 (1909): 143-152. https://digi.kansalliskirjasto.fi/aikakausi/binding/1119098?page=1

Penttilä, Vilho. Suomen arkkitehtuurimuseon arkkitehtiesittely. http://www.mfa.fi/arkkitehtiesittely?apid=16378407 luettu 22.8.2018

Puokka, Jaakko. *Gunnar Finne*. Helsinki: Otava 1947.

Putkonen, Lauri ja Marja Ivars. *Kyliä ja kortteleita: Hämeenlinnan ja Hattulan rakennuskulttuuriselvitys*. Hämeenlinna, 2003.

Rakennettu Kulttuuriympäristö: Valtakunnallisesti merkittävät kulttuurihistorialliset ympäristöt. Helsinki: Ympäristöministeriö, 1993.

Rakennustaito, Suomen rakennusmestariliiton ammattilehti 1915.

Rauske, Eija. *Arkkitehtikolmikko: Usko Nyström, Albert Petrelius, Vilho Penttilä.* Helsinki: Suomen Arkkitehtuurimuseo, 2014.

Rauske, Eija. *Kivet puhuvat: Arkkitehtitoimiston Usko Nyström-Petrelius-Penttilä Asuinkerrostalot Helsingissä 1895-1908.* Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys, 2004.

Rauske, Eija ja Heikki Alanen. *Pankkien Arkkitehtuuriaarteita: Piirustuksia Nordean Kokoelmasta*. Helsinki: Suomen Rakennustaiteen museo, 2009.

Thomé, Valter, Nyare bankbyggnadfen i landsorten. Arkitekten, Finlands Arkitektförbund 1915/ 5, 53-62.

Wäre, Ritva. Penttilä, Vilho. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997- (viitattu 21.8.2018)

Painamattomat lähteet:

Pietilä, Kirsti. *Raatihuoneenkatu 10, Kansallis-Osake-Pankki, rakennusinventointi lomakkeille*. Hämeenlinnan historiallinen museo, Hämeenlinnan kaupungin museon arkisto, 4s, 1980.

Informantit:

Luukkanen, Jarmo REIM- Isännöinti.

Siirretty veistoskoriste pohjoispäädyssä.
Kiviveistämö Heinänen 1915.